

מוצאים

יד לאחים עברו לעסוק בתחום המחזור - אנחנו משייבים

מגזין מוצאים (המכללה למקרא) · למען חופש מכפייה דתית וקידום זהות משיחית · גיליון 5

05

יין משול לדם
ובשר ללחם -
רעיון יהודי אותנטי

15

תורת סיני
ומצוות הכשרות

16

הדברים המוזרים
שהרבנים מלמדים

תוכן עניינים

5 לחם מצות

3 טומאת הפסח

7 ליל הסדר הרבני וזיקתו לסימפוזיון היווני

5 יין משול לדם ובשר ללחם

קוראים יקרים!

לאחר סקר שביצענו בקבוצות המשיחיות, יצא כי פחות מ- 5% מכם קוראים את המגזין "מחפשים" של יד-לאחים. מאחר ורובכם זורקים אותו ובהתחשב בעובדה כי יד-לאחים ממחזרים את אותן הטענות שכבר השבנו להן בעבר (ושכבר יש להן תשובות באתר www.iGod.co.il) החלטנו כי מעתה נוציא לאור את המגזין בגרסה דיגיטלית בלבד.

www.iGod.co.il

לגיליונות "מוצאים" קודמים

- קריאה מהנה! :

11

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל

10 לרדוף שלום או חרב? להטיל חרב?

9 מדוע ביקש ישוע לקנות חרב?

8

לא יעבור הדור הזה

16 הדברים המוזרים שהרבנים מלמדים

15 תורת סיני ומצוות הכשרות

13 שושלת המשיח

12 עלמה = בתולה

25 20 מחלוקות פנימיות בתושב"ע

23 10 סתירות נוספות בין התושב"ע למדע

21 מהי כת?

18

סתירות חדשות בין התושב"ע למקרא

עומתות

הפסח

יוחנן י"ח 28 בראי ההיסטוריה וההלכה

בעמוד 19 של "מחפשים" 8 מתקילים יד לאחים את הנאמר בבשורת יוחנן י"ח 28: **"וְיֵהִי בְּבֹקֶר הַשָּׁמֶשׁ וְיֹדְלִיכּוּ אֶת־יֵשׁוּעַ מִבֵּית קַיָּפָא אֶל־בֵּית הַמְּשַׁפֵּט וְהָמָּה לֹא נִכְנְסוּ שָׁמָּה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִטְמְאוּ כִּי אִם־יֹאכְלוּ אֶת־הַפֶּסַח"**.
יד לאחים סבורים כי טענה זו מאוד מוזרה שכן לא ידוע להם על-כך שהשהייה בבית משפטו של הנציב הרומי מטמא לכשעצמה. הם כותבים:
"קביעתו של יוחנן שהיהודים לא רצו להיכנס לבית המשפט "למען אשר לא יטמאו" מוזרה מאוד" (עמ' 19). יד לאחים מסתמכים על ספרו של השופט חיים כהן, שאמר: "לא שמענו שהכניסה אל 'הפריטוריום' [בית המשפט] או השהייה בו מטמאת כשלעצמה".

להלן התגובה לחוסר ההבנה שכל הנראה בבל אותם:

א. מהתיאור של שלוש הבשורות האחרות את האירוע, נראה כי ישוע הובל אל מעונו של פונטיוס פילטוס ושם הלה שפט אותו (מתי כ"ז 1-2, 14-11; מרקוס ט"ו 1-5; לוקס כ"ג 1-5). פרופ' אהרן אופנהיימק בספרו "רבי יהודה הנשיא" (2007: 134-135), מעלה את הסברה כי יהודה הנשיא התגורר ב"בית המידות" אשר ממנו גם ניהל את דיני העם. זאת אומרת, שבתקופת הבית השני היה מקובל כי השופט ישכון בבית דינו (לעניין זה ראו גם את ספרו של פרופ' שלום אלבק "בתי הדין בימי התלמוד", 1980). המקום אליו הובל ישוע היה משכנו של פילטוס ונחשב לטמא מפני היותו של הנציב הרומי נוכרי.
יד לאחים מתפלאים מדוע כתב יוחנן כי ראשי היהודים לא נכנסו אצל פילטוס מתוך חשש להיטמא. כנראה שלמרות העובדה שיד לאחים אמורים להכיר את ההלכה הרבנית, הם שכחו כי מעונות הגויים נחשבים טמאים ולכן אין להיכנס אליהם (משנה, אוהלות י"ח), קל וחומר לא לפני מועד קדוש. התלמוד הבבלי (פסחים ט' ע"א)

מסביר: "מדורות (דירות) הגוים טמאים, וטעמו של דבר שמא הפילה אשתו של הגוי נפל, והגויים קוברים את הנפלים בבתיהם, ונמצא הבית טמא טומאת מת מחמת הנפל. וכמה ישהה גוי במדוק, ויהא המדור צריך בדיקה – ארבעים יום. שנפל בן פחות מארבעים יום אינו כלום, שכן זה הוא זמן יצירת הוולד" (ביאור שטיינזלץ).
כיוון שההלכה הרבנית היא תוצר של בני אדם חוטאים, היא רוויה במחלוקות ולכן בתוספתא (אוהלות י"ח) מוצגת מחלוקת החכמים בנוגע לסוגי מעונות הגויים הנחשבים טמאים; חלק מהרבנים טוענים כי מקומות מסוימים מטמאים ואחרים טוענים אחרת. דהיינו, בקרב חז"ל עצמם לא היתה הסכמה לגבי איזה מקום מטמא ואיזה אינו מטמא.
בספר "בין יוספוס לחז"ל" – כרך ב – אגדות החורבן" (2017: 818-819) מציגים החוקרים את ההסכמה שהיתה קיימת, הן במקורות יוסף בן מתתיהו והן במקורות חז"ל, בהתייחס לאופן ההדוק שבו שמרו היהודים על טהרת הפסח טרם אכילתו.
יד לאחים אמנם ציטטו מספרו של חיים ה. כהן, אך שכחו להזכיר כמה עניינים חשובים שהוא בעצמו מצא לנכון לציין:

כיוון שההלכה הרבנית היא תוצר של בני אדם חוטאים, היא רוויה במחלוקות

ולא לומר דבר. מדוע עליו להסתכן ולכאורה לדווח על מקרה שלא היה? אין שום היגיון בכך. אך איבתם של יד לאחים לברית החדשה אינה רציונלית ולכן נוסף להתפלל כי אלהים יפתח את עיני ליבם לאמת וישחררם מכבלי הדת והשנאה אֶלִי אורו הנפלא של המשיח.

בעמוד 18 של "מחפשים" 8 נאמר:

"כיהודים שקראו ולמדו היטב את "הברית החדשה", אנו מתרשמים מחוסר הידע בתורת ובמסורת ישראל של מחבריה, ומבינים כי ככל הנראה הם היו גויים. זו גם דעתם של חוקרים רבים". בתגובה לגיבוב השטויות דלעיל, חשוב לציין אפוא כי אין כיום ולו גם חוקר רציני אחד של תקופת בית שני בכלל ושל כתבי הברית החדשה בפרט, אשר יחתום על אמירה כזו.

- אדרבא, חוקרי התקופה מודים כי כתבי הברית החדשה נכתבו ע"י יהודים: "כנראה שכל הכותבים מלבד לוקס, היו בעלי רקע יהודי" (גבריאל ברקאי ואלי שילר [עורכים], אריאל: כתב עת לידיעת ארץ ישראל - נצרות ונוצרים בארץ-ישראל, 2002: 81).

- פרופ' יוסף קלזנר כתב בגילוי לב מפתיע כי הוא מייחל ליום בו "יהיה ספר המוסר של ישוע, כלומר הברית החדשה, לאחת המרגליות הייותר נאות שבספרות ישראל בכל הזמנים" (בתוך: תום שגב, ימי הכלניות: ארץ ישראל בתקופת המנדט, 1999: 202). דהיינו, פרופ' קלזנר זיהה נכונה את יהדותם של כתבי הברית החדשה.

- יתרה מכך, אופייה היהודי של בשורת המשיח אולי נסתרת מעיניהם של יד לאחים, אך שימו לב למסקנתו של פרופ' דוד פלוסר המנות, איש דתי בעצמו, ביחס לנושא זה:

הביוגרפיה השמימית שבברית החדשה מורכבת כולה ממוטיבים יהודיים: ישוע המשיח קיים לפני בריאת העולם; הוא בא לעולם, או אפילו בורא את העולם; הוא לובש בשר - זהו חידוש, ואחר כך מושיע; הוא המשיח - בר אנש, האדם האחרון, והוא מכפר כל העוונות, בדוגמת אלה שכיפרו על עוונות ישראל, וקם לתחייה... הברית החדשה [שימרה] תפיסות יהודיות מתקופת בית שני. (בספר: המקורות היהודיים של הנוצרות, 1980, עמ' 44) ★

1. בית המשפט אכן היה משכנו, או "ארמונו" של פילטוס, כפי שכותב כהן (בספרו: "משפטו ומותו של ישו הנוצרי", 1985, עמ' 91-90).

2. חיים כהן מודה כי עדותו של יוחנן על-כך שראשי היהודים לא נכנסו להיכל המשפט, היתה נכונה מעיקרה (שם, עמ' 91).

3. בספרו הוא כותב כי הוא לא מצא מקור חיצוני לבשורת המעיד על-כך שהשהייה בבית משפטו של הנציב הרומי מטמאת כשלעצמה (שם, עמ' 90). אבל יוחנן לא טען בבשורתו כי בית המשפט לכשעצמו מטמא; יוחנן כתב: "...וְהָמָּה לֹא נִכְנסוּ שָׁמָּה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִטְמְאוּ כִּי אִם יֵאָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח" (פרק י"ח 28). בית המשפט לכשעצמו אינו מטמא, אלא נוכחות הגויים בו - היא הסיבה לטומאה (כפי שהראנו מהמקורות לעיל).

איבתם של יד לאחים לברית החדשה אינה רציונלית ולכן נוסף להתפלל כי אלהים יפתח את עיני ליבם לאמת וישחררם מכבלי הדת והשנאה

ג. אולם חוסר ההיגיון בטעונו של יד לאחים מתגלה גם בפן נוסף: אם אמנם לא היתה שום טומאה בכניסת ראשי היהודים לבית משפטו של פילטוס, מדוע ציין זאת יוחנן מלכתחילה? ליוחנן לא היתה כל סיבה לתעד את שמירתם על טהרתם אם הדבר לא היה נכון. הוא היה יכול להתעלם מכך

לחם חמץ

בעמוד 20 של "מחפשים" 8 מבקשים יד לאחים להראות את בקיאותם ביוונית עתיקה. דע עקא, בעשותם זאת הם חושפים שוב את בְּעָרוֹתָם. זו אינה הפעם הראשונה (וכנראה שלא האחרונה - הם אוהבים למחזר...) בה נטפלים יד לאחים לשימוש במילה "לחם" בסעודת הפסח שערכו ישוע המשיח ותלמידיו.

בעמוד 19 של "מחפשים" 8 תמהים יד לאחים על כך שישוע השווה עצמו ללחם ויין (ככתוב ביוחנ' ו' 54-55).

הם כותבים: "ובכלל, על מה מסתמכים המשיחיים כאשר הם מציגים את ישוע כקרובן פסח בעוד הוא השווה את עצמו רק ללחם ויין?"

אם משמעות המונח היווני ἄρτος היתה "לחם חמץ", אזי האיטור בשמות י"ג 3 היה מתורגם כך: τὸ καὶ οὐ βρωθήσεται ἄρτος καὶ οὐ βρωθήσεται ζύμη. לפי פירוש אבן עזרא, "וְכַפֵּר לָחֶם" (בשמות כ"ט 23) הוא לחם מצות... אעפ"י שהוא מכונה פשוט "לחם". אבן עזרא מצביע בהקשר זה על שמות כ"ט 2. ובתרגום השבעים לחם מצות זה מכונה: καὶ ἄρτον ἕνα ("ולחם אחד"). ההקשר: כיוון שהברית החדשה מבהירה שהיה זה "חג המצות", לא היה צורך לדייק לגבי סוג הלחם. מן ההקשר ברור מאליו כי הם אכלו לחם מצות (ללא חמץ). בנוסף, נדמה שהקהילה הקדומה המשיכה לחגוג את סעודת האדון עם לחם מצות (ראו את האנאלוגיה בקור"א ה' 7-8). המשכיות נאמנה זו במסורת מובילה למסקנה שכבר ישוע חגג את סעודת האדון עם לחם מצות. דבר אחרון, למקרה ויד לאחים שכתו, הברכה המסורתית הנאמרת בליל הסדר על המצות היא "המוציא לחם מן הארץ" (ראו: "משנה תורה" לרמב"ם, הלכות חמץ ומצה, פרק ח'; וגם: "קיצור שולחן ערוך", סדר ליל פסח, סימן קי"ט). האם מישהו באמת חושב שהדתיים אוכלים לחם בחול המועד פסח רק בשל אמירת ברכת "המוציא...?"

אם ישוע שמר את מצוות התורה, הם שואלים, כיצד אכלו הוא ותלמידיו לחם ולא מצה בסעודת הפסח? להלן אפוא התשובה לשאלה המתחכמת שלהם (בפעם המי יודע כמה...):

- א. המונח היווני ἄρτος - כמו המילה העברית "לחם" - כולל מיני לחם רבים. לדוגמה:
  - ἄρτους ἄζυμους עבור "לחם מצות", כלומר, לחם ללא חמץ. שמות כ"ט 2, שפט' ו' 20. מונח זה נמצא גם אצל פילון האלכסנדרוני (Congressu 168, Specialibus 2:158).
  - ἄρτους [ἄζυμους] עבור "חלות מצות", כלומר, חלות ללא חמץ. ויק' ב' 4, ז' 12, ח' 26 ועוד.
  - ἄρτον κακῶσεως עבור "לחם עוני" - שם אחר ל"מצות". ראה דבר' ט"ז 3. לפיכך, אין משמעות המילה היוונית ἄρτος "חמץ" אלא - כמו בשפה העברית - "לחם" במשמעו הרחב. בין אם מדובר ב"לחם מצה" או ב"לחם חמץ", יש לקבוע על-פי ההקשר.
- ב.
- ג.
- ד.
- ה.

יין משול לדם ובשר ללחם

רעיון יהודי אותנטי

סוג הסוגה

א / כל תלמיד רציני של המקרא יודע לזהות כי התנ"ך מורכב ממספר סוגות (או ז'אנרים ספרותיים), כגון:

- שירה (לדוגמה, דברים לב),
- משל (קהלת ד' 6),
- חוק ומשפט (שמות כ"א),
- נבואה (ישעיהו י"א),
- תוכחה (שמו"ב י"ב 12-17),
- היסטוריה (יהושע ב').

כמו התנ"ך, גם כתבי הברית החדשה מורכבים מפסיפס של אותן סוגות, כגון: שירה (לוקס א' 42-55), משל (מתי י"ג 18-52), חוק ומשפט (מתי י"ח 17-15), נבואה (לוקס כ"א 10-28), תוכחה (מתי כ"ג 13-35), היסטוריה (מעשי השליחים א' 1-14).

חשוב מאוד לאמוד את זהות הסוגה לפני שמתיימרים לפרש קטע מן הכתובים; בקהלת ד' 6, למשל, נאמר: "טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל וקרעות רוח". ברור כי יש להבין קטע זה על דרך המשל ולא באופן מילולי; שלמה המלך ביקש ללמד כאן כי אפילו מעט (כף) נחת, טובה יותר מהמון (מלא חופנים) עמל ורעות רוח. המילים 'כף' ו'מלא חופנים', אינן אלא ביטוי מטאפורי למידות כמותיות. זאת ועוד, כאשר תיאר ישעיהו הנביא את ישראל כצפעונים (נ"ט 5), האם באמת התכוון לומר שהם נחשים של ממש הזוחלים על גחונם? ודאי שלא!

כך הדין גם עם דברי רבנו ישוע בפרק ו' של בשורת יוחנן. שימו לב, לפני שמלמד המשיח על בשרו ועל דמו (פס' 53-56), הוא מונה עצמו "הַלְחָם הַחַי הַיֵּיבֵד מִן־הַשְּׂמִימִים" (פס' 51). האם בשל כך, האמינו תלמידיו כי ישוע עשוי מקמח ומים...? למעשה, בשורת יוחנן גדושה בדימויים ומטאפורות ופעמים ניתן לראות כי שומעיו של ישוע אינם קולטים את הפן הרוחני הרם של דבריו. למשל, בפרק ג' 3, מסביר ישוע לנקדימון כי "אם־לא יוֹלַד אִישׁ מִלְמַעְלָה לֹא־יִוָּכַל לָרְאוֹת אֶת־מַלְכוּת הָאֱלֹהִים". נקדימון טועה ומבין את הדברים באופן מילולי ולכן

תמה: "איך יוֹלַד אָדָם וְהוּא זָקֵן וְיִוָּכַל לָשׁוּב אֶל־בֶּטֶן אִמּוֹ וְיִוָּלַד" (פס' 4). לא בכדי, הלין ישוע באוזני תלמידיו: "אם הַגִּדְתִּי לָכֶם עֲנִינֵי הָאֲרֶץ וְאֵינְכֶם מֵאֲמִינִים, אִיךָ תֵּאֱמִינּוּ בְּהִגִּידִי לָכֶם עֲנִינֵי הַשְּׁמַיִם" (פס' 12). עוד בבשורת יוחנן, מונה עצמו ישוע כ'שער' (או 'פתח'. פרק י' 7, 9); כ'גבן' (ט"ו 1, 5); ומסביר כי למרות שבא בראש ובראשונה לצאן האובדות של עם ישראל, יש כבשים אחרות "אֲשֶׁר אֵינָן מִן־הַמְּכַלָּה הַזֹּאת וְעַלִּי לְנַהֵל גַּם־אֹתָן" (פרק י' 16). האם תלמידיו דימו את המשיח לדלת פיזית העשויה עץ עם ידית ומנועול?.. האם הם חשבו כי ניתן לסחוט ממנו מיץ ענבים?.. האם הם שערו בנפשם כי המשיח באמת סבור כי בני ישראל והגויים עטופים בצמר ופועים ככבשים?.. ודאי שלא! הם, בניגוד לחברי יד לאחים, השכילו להבין כי מדובר במטאפורות.

ההקשר הרחב והנכון

ב / נוסף על היותו של הקטע מיוחנן ו' מטאפורי, על-מנת להבין את פשרו יש לעשות כן בהקשר הרחב והכולל של ספרי הבשורות כולם. כאמור, אמר המשיח כי הוא "הַלְחָם הַחַי הַיֵּיבֵד מִן־הַשְּׂמִימִים; אִישׁ כִּי־יֹאכַל מִן־הַלְחָם הַזֶּה, יַחֲיֶה לְעוֹלָם וְהַלְחָם אֲשֶׁר אֶתְּנֶנּוּ הוּא בְּשָׂרִי אֲשֶׁר אֶתֵּן בְּעַד חַיֵּי הָעוֹלָם... "הָאֲכַל אֶת־בְּשָׂרִי וְהִשְׁתֵּה אֶת־דָּמִי יִשְׁלַח חַיֵּי עוֹלָם וְאֵי אֶקִּימוּ בְּיָוֶם הָאֲחֵרֹן" (פס' 51, 54). אם פונים לשלוש הבשורות האחרות, מגלים כי בעת סעודת הפסח השתמש ישוע המשיח באותם דימויים ממש: "וַיְהִי בְּאַכְלָם וַיִּקַּח יֵשׁוּעַ אֶת־הַלְחָם וַיְבָרֶךְ וַיִּפְרֹס וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו וַיֹּאמֶר קְחוּ וְאֲכַלוּ זֶה הוּא גוֹפִי וַיִּקַּח אֶת־הַכּוֹס וַיְבָרֶךְ וַיִּתֵּן לָהֶם וַיֹּאמֶר שְׂתוּ מִמֶּנָּה כְּלָכֶם כִּי זֶה הוּא דָּמִי דַם־הַבְּרִית הַחֲדָשָׁה הַנְּשָׁפָה בְּעַד רַבִּים לְסִלְיַחַת חַטָּאִים" (מתי כ"ו 27-26).

כעת מתבהרת התמונה: המשל של אכילת בשר/גופו של ישוע ושתית דמו, אינו מסמל אלא את העובדה כי המשיח נתן עצמו בעדנו ושפך את דמו בעבור סליחה לחטאינו. בסעודת האדון (הנהוגה עד היום בקהילות משיחיות), המאמינים אוכלים חתיכת מצה ושותים מעט יין לזכר מותו המכפר של המשיח על הצלב. תלמידיו הראשונים של המשיח קיימו את המנהג כראיה לכך שהבינו את דבריו הרוחניים של ישוע, האמינו בפועלו וציפו לשיבתו (מעשי השליחים ב' 42; פרק כ' 7; קור"א י"א 23-26).

רעיון יהודי אותנטי

ג / מסתבר כי גם בקרב חוגים ביהדות הרבנית קיים מנהג דומה. שימו לב, למשל, לכותרת מעיתון הארץ: "הרב ברוד מחב"ד עשה שימוש בדימויים נוצריים, לפיהם היין משול לדם והלחם לבשר!"² הכתבה מביאה ציטוט מדבריו: "נתחזק איפוא באמונה השלמה בבוא הגאולה ובציפייה לקראתה. נאכל בשביעי של פסח את 'סעודת משיח' שמטרתה להחדיר את האמונה בבוא המשיח לתוך דמנו ובשרנו, כסעודה שנהפכת לדם ובשר שלנו ממש. ויהי רצון שנחוג את החג האחרון של פסח עם משיח צדקנו בבית המקדש השלישי!"³

שמעתם? 'סעודת משיח', דווקא בחג הפסח... הרב ברוד מסביר: "הרעיון שערכים רוחניים ונכסים אל תוך גופנו באמצעות המזון הגשמי הוא רעיון יהודי אותנטי, שבא לידי ביטוי באכילת בשר הקרבנות בזמן המקדש, באכילת סעודת שבת וחג ועוד. סעודת משיח תוקנה בידי הבעל שם טוב, ככזו שנועדה לבטא את הכיסופים והציפייה לביאת המשיח... "האדמו"ר החמישי של חב"ד, רבי שלום-דובעב, תיקן לשתות בה גם ארבע כוסות יין. הרבי מלובביץ' הסביר פעמים רבות שעל ידי אכילת הסעודה הזאת, האמונה בביאת המשיח נעשית חלק מהווייתנו, כמו שהמצה והיין נעשים חלק מגופנו". מעניין ממי הם שאבו את הרעיון הזה?...

חוסר הגיון טוטאלי

ד / מכל מקום, קיים חוסר הגיון משועשוע בטענה של יד לאחים: אם ישוע התכוון לדבריו (ביוחנן ו' 51-56) באופן מילולי ולא בצורה מטאפורית, יש לשאול מדוע אין ולו גם ציון אחד בספרי הברית החדשה של מישהו שאכן שתה או ביקש לשתות את דמו של המשיח ולאכול מבשרו, רחמנא ליצלן. כנראה כי בניגוד ליד לאחים, תלמידיו של ישוע בן-דוד דווקא ירדו לסוף דעתו.

יתרה מכך, אם ישוע המשיח אכן התכוון לכך שמאמיניו ישתו את דמו ויאכלו את בשרו באופן ממשי, הלכה למעשה, מה יהיה על אותם אנשים אשר קיבלו על עצמם את האמונה לאחר שישוע נישא למרום?⁴ כיצד יוכלו הם ליישם את מצוותו, קרי לאכול את בשרו ולשתות מדמו כעת, כאשר הוא ישוב לימין הגבורה?⁵ כמובן שאין בכך כל היגיון... *

1 מרקוס י"ד 24-22; לוקס כ"ב 19-20.
2 עיתון "הארץ" 20/4/12, יאיר אטינגר: www.haaretz.co.il/news/education/1.1690152
3 עוד על הדמיון שבין 'סעודת משיח' של חב"ד לסעודת המשיח בברית החדשה, ראו: פרופ' יורם בילן, אתנו יותר מתמיד: הנכחת הרבי בחב"ד המשיחית, בהוצאת: האוניברסיטה הפתוחה, 2017: 305.
4 מעשי השליחים א' 9-11.
5 מתי כ"ו 64; מרקוס י"ד 62; לוקס כ"ב 69; אל העברים א' 3, ח' 1, י' 12, י"ב 2, פטר"א ג' 22.

ליל הסדר הרבני

וזיקתו לסימפוזיון היווני

בעמוד 19 של "מחפשים" 8 מנסים יד לאחים לעשות חוכא ואיטלולא מתיאור חג הפסח אשר בבשורות הברית החדשה. הם כותבים: "בשלוש הבשורות האלו מופיעה טעות ברורה הנובעת מחוסר הבנת המקרא והנקרא של מחבריהן... ישוע ביקש מתלמידיו להכין את קרבן הפסח בעליה של בית מסוים בירושלים. הבקשה הזו עומדת בניגוד למצווה בתורה על האיסור להכין קרבנות מחוץ לבית המקדש..."

להלן שתי מענות לקובלנה שמעלים יד לאחים:

א / בשום מקום בבשורות אין נאמר כי המשיח ביקש מתלמידו לשחוט או להקריב את קרבן הפסח. נאמר באופן ברור ומפורש כי ישוע ביקש מהם לסור כדי להכין את המקום אשר בו הם יאכלו את הפסח ויציינו את החג, כפי שאכן היה (ראו: מרקוס י"ד 12-18; לוקס כ"ב 8-11).

ב / מעניין האם יד לאחים אי-פעם אזרו אומץ לערוך בדיק בית ולבחון על איזו מסורת נשען ליל הסדר שהנחילו חז"ל?...

ובכן, מקורו של ליל הסדר הרבני אינו נעוץ במקרא, כי-אם במחוזות יווניים-פגאניים. השפעתו של הסימפוזיון ההלניסטי על סדר הפסח, כפי שתיקנוהו חז"ל, לא נעלמה מעיניהם של חוקרים רבים. במרכזו של חג הפסח המקראי, עמדו קורבן הפסח ואכילתו, לזכר ליל השימורים שקדם ליציאת מצרים (שמות י"ב; ויקרא כ"ג). חג הפסח של חז"ל לבש נופך אחר לגמרי - נטול קורבן לחלוטין ומלא בגינונים רטוריים ומיתיים השאובים מתרבות זרה.

פרופ' שמואל ספראי, היסטוריון של תקופת בית שני מהאנוני' העברית, מציין כי סדר הפסח הרבני, בשיטתו המקורית, בנוי היה במתכונת של סעודה חגיגית כמנהג העולם ההלניסטי; פתיחת הערב בכוס ראשונה, אכילת שאר ירקות, קריאה ב"הגדה" ואמירת הלל, דומים להפליא לסימפוזיונים שנערכו בסעודות היוונים.¹ לדידו של ישראל לוי, פרופ' לתולדות עם ישראל ולארכיאולוגיה מהאנוני' העברית, אין ספק כי חז"ל שאבו השראה בעיצוב סדר הפסח ממרכיבים שרווחו בסימפוזיון היווני-רומי. הלה מוסיף ואומר כי כל המצוי בהגדה של פסח, יבחין בנקל כי קוויה העיקריים נטבעו במטבע דומה להפליא לזה של הסימפוזיון.² פרופ' יעקב מלכין מאוני' תל-אביב העיר כי אין ספק שמסורת ליל הסדר הושפעה מתבנית הסימפוזיון היווני ושאלה ממנו היבטים רבים.³ פרופ' יוסף תבורי,

מהמחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן, מציין כי בתוך ההגדה שחיברו הרבנים ניתן למצוא קטעים סימפוזיוניים מובהקים, כמו זה על ר' אליעזר וחבריו, המתאר את מסיבת החכמים בבני ברק. להלן טעימה מצומצמת לחלק מההקבלות בין הסימפוזיון לבין ליל הסדר ההלכתי:⁴

- « קידוש היין מקביל לניסוח יין לאלים, תוך שירת שבח והלל.
- « בשני המנהגים, כולם מסובים לחגיגה - לרבות נשים, עבדים וילדים.
- « השמש מכין את השולחן ומשרת את המסובים לפי סדר ברור.
- « מתנות מחולקות לבני המשפחה.
- « הסימפוזיון והסדר המסורתי כוללים משחקי אגוזים.
- « לשני האירועים פן ספרותי ומטרה חינוכית המועברת תוך שימת דגש על שאלת שאלות ועל מיני מזונות.

יש הסבורים כי אפילו מסורת האפיקומן נעוצה במנהגי הסימפוזיון היווני; אמיר אור מפרט: "זו אזהרה מפני ה"אפי-קומוס" - התהוללות שיכורים שהתחוללה לא פעם בתום המשתה. נהוג היה שחבורות יוונים הוללים היו נודדות ממקומן ופולשות לבתי אחרים, ושם, בספק צחוק, הם היו מרעישים, מקימים מהומה ותובעים לקבל מטעמים ומתנות. זכר לזה אפשר למצוא גם בדברי רש"י שעדיין דורש את מובנו של האפיקומן כ"אפיקומן" (=הוציאו מטעמים) ומסביר "כדרך שבימי קדם היו מסיימים את סעודתם במטעמים".⁵ ואמנם, הרב פרופ' שאול ליברמן, מחשובי חוקרי התלמוד והתורה שבעל-פה, הראה כי המילה אפיקומן היא למעשה מילה יוונית הקשורה לפעילויות שבאו בסוף הסימפוזיון, "דהיינו שתייה לשכרה, מעבר החוגגים מבית לבית והטרדת נשים ברחובות תוך כדי הוללות והתנהגות גסה".⁶

4 יוסף תבורי, פסח דורות: פרקים בתולדות ליל הסדר, בהוצאת: הקיבוץ המאוחד, 2002: 368-377.
5 עיתון "הארץ", 29.03.2010. ניתן לקריאה בלינק: www.haaretz.co.il/1.1195297
6 בתוך: ישראל ל. לוי, יהדות ויוונות בעת העתיקה: עימות או מיזוג?, בהוצאת: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, 2000: 104.

1 שמואל ספראי, בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה: פרקים בתולדות החברה והתרבות, בהוצאת: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי ישראל, משרד החינוך, 1983: 117.
2 ישראל ל. לוי, יהדות ויוונות בעת העתיקה: עימות או מיזוג?, בהוצאת: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, 2000: 103.
3 יעקב מלכין, במה מאמינים יהודים חילוניים?, בהוצאת: ספרית פועלים, 2000: 23.

ללא ינעבדו הדודו הזה

אם חשבתם לתומכם כי הוצאת פסוקים מהקשרם כבר יצאה מהאופנה, באים יד לאחים ומוכיחים ההפך.

בעמ' 17 של "מחפשים" 8, הם מצטטים את מתי כ"ד 34: "...לא יעברו הדור הזה עד אשר יהיו כל-אלה", ואז טוענים: "אם לא שמת לב, עברו הרבה דורות מאז, וכלום לא קרה מהדברים האלה...".

במילים אחרות, יד לאחים מבקשים לדעת כיצד ייתכן שהדור ההוא של התלמידים כבר עבר מזמן ועדיין לא התגשמו כל הדברים שעליהם ניבא ישוע.

קושיה זו אינה חדשה וכבר הוצעו לה מספר תשובות. להלן הבולטות שבהן:

א / הגישה הראשונה מחזיקה בדעה כי הכל התגשם בעבר - פרט לביאתו של ישוע. ואולם, כאן הבעיה שלה: היא מתקשה להסביר מדוע המילים "כל אלה" מתייחסות לכל דבריו של ישוע, פרט לדבריו על שיבתו.

ב / הגישה השנייה טוענת כי למילה $\psi\epsilon\upsilon\epsilon\alpha$ (המציינת "דור" ביוונית) יכולה להיות גם המשמעות של "גזע", "עם" וכדומה. לפיכך, כאשר ישוע אמר כי הדור הזה לא יעבור עד שהתגשם הכל, היתה כוונתו לעם ישראל.

ג / האפשרות השלישית מייחסת את המילים "הדור הזה" (דהיינו: "אותו הדור"), עבור הדור העתידי אשר יחווה את כל הדברים הללו. כלומר, ישוע כיוון לאותו דור שבקופתו יקרה הכל.

ד / הגישה הרביעית מצביעה על האפשרות שהנבואה תתגשם יותר מפעם אחת. בפעם הראשונה באופן חלקי (כאשר ירושלים נחרבה בשנת 70 לספירה בקירוב) ובסוף, באופן שלם (ראו 'השיקוץ המשומם' מספר דניאל והתגשמותו).

ה / הגישה החמישית מצביעה על מתי כ"ד 3 ומסבירה ש"כל אלה" מתייחס לנאמר בפס' 2. אולם פרשנות זו מתעלמת חלקית מהנאמר בין פס' 3 לפס' 34.

ו / הפרשנות האחרונה מצביעה על האפשרות לתפוס את האאוריסט $\psi\epsilon\upsilon\eta\tau\alpha\iota$ ("יהיו") כאאוריסט אינגרסיבי (צורת עבר מסוימת הקיימת בשפה היוונית), המתאר את תחילתו של התהליך. לפי פרשנות זו, "עד אשר יהיו כל אלה" לא מתאר את השלמתה של סידרת אירועים, אלא רק את תחילתה. "כל אלה" התחילו עוד בתקופתו של אותו דור נוכחי אשר צפה בירושלים נחרבת. "כל אלה" יימשכו אפוא עד שיגיעו לשיאם לקראת שיבתו של ישוע. ואכן, ישוע מדבר על תחילת הצירים בפס' 8.

לדעת מחבר מאמר זה, התשובה האחרונה נראית הסבירה ביותר. מעניין לציין כי הטענה אשר העלו יד לאחים לא היוותה כל בעיה עבור תלמידיו של המשיח, הן במאה הראשונה לספירה והן במאות שאחריה. קחו למשל את יוחנן השליח, אשר לפי ההערכות חיבר את בשורתו, את אגרותיו ואת ספר התגלות בשלהי המאה הראשונה לספירה. אם יוחנן היה סבור שכל הדברים שאמר ישוע יקרו עוד בדורו, הוא לבטח היה מנסה לתרץ מדוע לא הכל התגשם. אך הוא כלל אינו מתייחס לכך. זאת אומרת שתלמידיו של ישוע הבינו בדיוק מה שאמר להם. בניגוד לחברי יד לאחים, הם לא נחפזו להוציא את דבריו מהקשרם. *

מדוע ביקש ישוע לקנות

החרב

בעמוד 17 של "מהכשים" 8, מועלה הקושיה הבאה:

מדוע ביקש ישוע המשיח מתלמידיו לקנות חרב (לוקס כ"ב 38-36) ואחר-כך, כאשר נעצר, אמר לשמעון: "כל אחי חרב בחרב יאבדו" (מתי כ"ו 52; יוחנן י"ח 11-10)? יד לאחים כותבים: "בלוקס כ"ב 36 כתוב שישוע ביקש מהשליחים למכור אפילו את בגדיהם על מנת לקנות חרבות... וכשהשתמשו בחרב, הוא אמר 'כל אחי חרב יאבדו!' מה הם אמורים לעשות עם החרבות אם לא לאחוז בהן?".

להלן שתי עובדות שהשוב לתת עליהן את הדעת בעניין זה:

אם-כן, השאלה עומדת בעינה: כיצד אפוא יש להבין את לוקס כ"ב 36?

התשובה: ראשית, יש לזכור כי להבדיל ממה שמסמלת חרב בימנו - חרב בתקופתו של ישוע סימלה הרבה מעבר למלחמה. כאשר מישהו היה צריך לקחת איתו חרב, משמעות הדבר היתה שהוא עוזב את ביתו ויוצא לבדו, על כן היה עליו להגן על עצמו מחיות טורפות ומשודדים. כמו כן, עם החרב היו צדים מזון בדרכים.

שנית, יש להבין את דברי המשיח ישוע כמטאפורה הבאה להדגיש כי ימים קשים יבואו על המאמינים; תקופה בה הם יזדקקו לאומץ, יידרשו להיות נאמנים ויתבקשו לנהוג בריסון-עצמי, חרף האיומים, הרדיפות והמוות. כאשר קוראים את קורות תלמידיו של ישוע בספר מעשי השליחים, לא מוצאים דוגמאות בהן הם עשו שימוש בחרב או בכלי נשק מסוג כל-שהוא להגנה עצמית, קל וחומר להתקפה.

כל תלמידיו, למעט אחד (שאמנם עונה בייסורים רבים אך שרד), מתו על קידוש השם; לפני מותם הם תועדו מתפללים עבור אויביהם וסובלים את חרפתו של המשיח ישוע, ממש לפי הדוגמא שהוא בעצמו העניק להם, כאשר נשא את חטאיי עמו על עצמו והלך אל הצלב, "כִּשְׁהָ לְטַבֵּחַ יוֹבֵל" (ישעיהו נ"ג 7).
✪

א / האמירות ה'פציפיסטיות' בברית החדשה כה מרובות, עד כי ניתן לומר שאהבת השלום היא אחד המאפיינים המרכזיים של האמונה המשיחית. לפיכך, יהיה קשה מאוד לטעון שנעשתה כאן טעות בתהליך העתקת כתבי היד של הבשורות. לו היה מבקש מישהו לזייף את דברי הבשורות, הוא לבטח היה מקפיד להפיק יצירה ללא "סתירות" לכאורה מעין אלה (זה נכון על אחת כמה וכמה נוכח קירבתן של אמירות כגון לוקס כ"ב 36, 51 זה לזה). מכאן יש להסיק כי מדובר באמירה אותנטית של ישוע.

ב / ישוע השתמש לעתים בסגנון של הגזמה על-מנת להדגיש דבר מה. ראו למשל מתי ה' 29-30, לוקס י"ד 26. הקהילה המוקדמת לא התקשתה לזהות את ההגזמה בטקסטים האלה ובהתאם לכך, לא יישמה אותה באופן מילולי. גם לוקס כ"ב 51 מוכיח שאין להבין את דבריו של ישוע בפס' 36 באופן מילולי.

שלוש – או – חרב

לרדוף להטיל

האם הם עלו כאן על משהו? לא ממש!

אף לא העבד גדול מאדוניו. די לו לתלמיד שיהיה רבו והעבד פאדוניו. אם לבעל הבית קראו בעל-זבול, כל שכן לאנשי ביתו. לכן אל תפחדו מפניהם, כי אין דבר מכסה שלא יגלה ואין נסתר שלא יודע." (מתי י 16-26).

מי הנרדף ומי הרודף?

רחוק מלקדם אלימות, ישוע מנבא כי תלמידיו הם אלו שיהיו קורבנות האלימות: דווקא הרודפים הם שאוחזים בחרב. במילים אחרות, ברור כי ההקשר מדבר על ההשלכות שיש להליכה ולציות אחר ישוע. ישוע ניבא את השלכותיה של הפצת הבשורה; יהיו כאלה שיקבלו את הבשורה ויהיו אחרים שידחו אותה ואף יעשו זאת באלימות. הוא מנבא כי תלמידיו יהיו שנואים מפני הפצתם את אור הבשורה, ולרבים המשמעות תהיה אפילו שמשפחותיהם תתכחשנה אליהם ותתנגדנה אליהם.

מדובר אפוא בחרב של פילוג, לא בכלי נשק מילולי. הכוונה לפילוג בין אמת לשקר ובתגובה של החושך לאור. החרב שישוע מביא, היא חרב אשר אותה צריכים תלמידיו לסבול; חרב הפוגעת בהם, לא חרב המכוונת נגד אחרים. החרב אם-כן, מסמלת רדיפות שיחוו מאמינים, לא כלי נשק המיועד לחסל את אלה שטרם האמינו בישוע.

למשל, כאשר רבים מאיתנו כיום סובלים רדיפות, השמצות ונאצות מאת יד לאחים, אנו מתייחסים לכך כאל החרב עליה דיבר המשיח ישוע. ואף על פי כן, אנו סופגים זאת באהבה ומוסיפים להתפלל עבור אויבי הבשורה. ✪

משמעותה הסמלית של החרב

נתעלם מהעובדה שכמו במקרים רבים אחרים, יד לאחים לא הקפידו לצטט מהמקום הנכון את הפסוק האומר שישוע בא להטיל חרב. ניגש ישר לעניין; מההקשר ברור כי הביטוי "חרב" מדבר באופן סמלי על פילוג אישי ולא על כלי נשק אמיתי. אם יד לאחים היו מתייחסים לקונטקסט ולא מבודדים את הפסוק מהקשרו, הם ודאי היו מבינים כי ישוע התכוון לכך שהתלמידים שלו הם אלו שיסבלו מאלימות ולא אלו שיגרמו לאלימות:

"הנה אנכי שולח אתכם ככבשים בין זאבים. לכן היו ערומים כנחשים ותמימים כיונים. הזהרו מבני אדם, כי ימסרו אתכם לסנהדריות וילקו אתכם בבתי הפנסות שלהם. לפני מושלים ומלכים תובאו בגללי, לעדות להם ולגוויים. אבל כאשר ימסרו אתכם אל תדאגו איך ומה תדברו, כי באותה שעה ינתן לכם מה לומר; שכן לא אתם תדברו, אלא רוח אביכם היא אשר תדבר בכם. זאת ועוד, אה ימסר את אחיו למות ואב ימסר את בנו. בנים יקומו על הוריהם ומיתו אותם. ותהיו שנואים על הכל למען שמי, אך המחזיק מעמד עד קץ הוא יושע. כאשר ירדפו אתכם בעיר אחת נוסו לעיר אחרת. אמן אומר אני לכם, לא תספיקו לעבר את ערי ישראל עד שיבוא בן-האדם. תלמיד איננו גדול מן המורה

בעמוד 17 של "מחפשים" 8, נטען שישוע סתר עצמו בכך שמצד אחד לימד לרדוף שלום (מתי ה 9), ומצד שני אמר כי הוא בא להטיל חרב (מתי י 34).

יד לאחים כותבים:
"במתי 5:9 מצוטט ישוע כאומר: 'רודפי השלום יקראו בנים לה'! אוי, רגע, במתי 12:39 הוא אומר: 'אל תחשבו כי באתי להטיל שלום בארץ! לא באתי להטיל שלום כי אם חרב!'".

שָׁמַע יִשְׂרָאֵל

בעמוד 10 של "מחפשים" 8 הם מלינים על כך שמחברי הבשורות הסינופטיות הוסיפו את המילים "וּבְכָל־מְדַעְךָ" לשמע ישראל מדברים ו' 5-4. יד לאחים כותבים:

"[יש] סתירה בין מתי למרקוס וין שניהם לספר דברים ו' ה'... יוצא אם כן כי מתי ומרקוס לא רק שאינם מסכימים אחד עם השני, הם גם כותבים אחרת מהתרגום היווני לתנ"ך".

מה הבעיה?

כאמור, בפסוק **מנוסח המסורה** כתוב: "וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֵדְךָ" (דברים 5'1). ביד לאחים באים בטענות על כך שישוע הוסיף למשפט את צמד המילים "וּבְכָל־מְדַעְךָ" (מרקוס י"ב 30). לטענה זו יש מענה ברור ותשובה פשוטה למדיי (ואם יד לאחים היו מתאמצים קצת ולא ניגשים לכתוב בשנאה וקדוה, הם היו מגלים זאת בנקל):

מה אומר הכתוב?

א. לאחר שישוע המשיח מצטט מקריאת השמע, מגיב בן שיחו ועונה: "אֲמַנְם רַבִּי יֵפֶה דְבַרְךָ, כִּי אֱלֹהִים אֶחָד הוּא וְאֵין עוֹד מְלַבְדוֹ. וְלֹאֲהֶבֶה אֹתוֹ בְּכָל־לֵבָב וּבְכָל־מְדַע וּבְכָל־נַפְשׁ וּבְכָל־מְאֵד וְלֹאֲהֶבֶה אֶת־הָרֶעַ כְּנַפְשְׁךָ, גְדוּלָה הִיא מְקַל־עֲלוֹת וְנִבְחִים" (מרקוס י"ב 33-32). שימו לב, לא זאת בלבד שהוא לא תיקן את ישוע, הוא אף חזר על הפסוק כאשר גם הוא מוסיף את הביטוי "וּבְכָל־מְדַע".

ב. יתרה מכך, בבשורת מרקוס אמנם מצטט ישוע את קריאת השמע, אך זהו אינו המקום היחיד בכתבי הברית החדשה אשר בו מצוטט הפסוק; **בבשורת לוקס** י' 27 נאמר הפסוק לא מפיו של ישוע, אלא על ידי אדם אחר; בן שיחו של ישוע ציטט את השמע, מילה במילה, כפי שצוטט ישוע בבשורת מרקוס. בלוקס כתוב: "וַיֹּעַן וַיֹּאמֶר: וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֵדְךָ וּבְכָל־מְדַעְךָ" (פרק י' 27).

תרגומים אחרים למקרא

ג. כאמור, נוסח המסורה אינו הנוסח בו נכתבו כתבי הקודש. למעשה,

בתקופתו של המשיח ישוע, היו בנמצא נוסחים ותרגומים אחרים פופולריים יותר. מעניין כיצד נוסחים שונים למקרא, הבינו את הפסוק בדברים ו' 5; **בתרגום השבעים** (המאה ה-2 לפנה"ס) למשל, נאמר: "ואהבת את ה' אלהיך בכל שכלך (או דעתך)".¹ המילה אשר בה משתמש תרגום השבעים ליוונית היא: δίανοια. כלומר, כאשר תרגמו החכמים היהודים את התורה ליוונית, במקום המילה העברית "לְבָבְךָ" (דברים ו' 5), הם בחרו במונח היווני "δίανοια", שמשמעותו: שכל, מדע או דעת. וראו זה פלא, זה בדיוק אותו המונח אשר מופיע במרקוס י"ב 30, כאשר ישוע אומר: "וּבְכָל־מְדַעְךָ".

הגדיל לעשות **אונקלוס**² (המאה ה-2 לספירה), כאשר תרגם את דברים ו' 5 באופן הבא: "וְתַרְחַם יְתָּ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לֵבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל נַכְסְךָ". דהיינו, במקום המילה "מְאֵדְךָ", כתב אונקלוס: "נכסך", כלומר: בכל 'רכושך', 'קנייניך'.³ האם ביד לאחים מעיזים לבוא בטרוניה גם אל תלמידו של ר' עקיבא...?

פרשני המקרא המסורתיים

ד. כאשר בוחנים כיצד הבינו פרשני המקרא המסורתיים את המונח "בְּכָל־לְבָבְךָ" (דברים ו' 5), מגלים כי גם מהם היו שתפסו זאת באופן דומה לזה של מחברי הבשורות; **הראב"ע** (המאה ה-11 לספירה)⁴ כתב: "בכל לבבך ובכל נפשך - הלב הוא הדעת,

והוא כינוי לרוח המשכלת"; **הרמב"ן** (המאה ה-12 לספירה) פירש: "ובכל לבבך - הוא הדעת, והוא כנוי לרוח המשכלת". מעניין מאוד; הפרשנים המסורתיים הבינו זאת ממש בהתאם לכתוב בתרגום השבעים ובברית החדשה! האם גם הם יזכו לזלזול ולבוז מאת יד לאחים...?

גם חז"ל אינם טומנים ידם בצלחת

ה. יד לאחים תוהים באיזו רשות העז ישוע להוסיף לכתוב בדברים ו' 5. בפרפרזה לדברי המשיח במתי כ"א 27-23⁵ ברצונו אפוא לבקש מיד לאחים לומר לנו באיזו רשות שינו **חז"ל** את אחת המילים בקריאת השמע? במה דברים אמורים? ובכן, כדי להצדיק את התשוב"ע, קבעו חז"ל: "אל תקרי 'ושונתם', אלא ושלשתם; לעולם ישלש אדם שנותיו: שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד" (**בבלי, קידושין ל' ע"א**). בכך הוסיפו הרבנים חטא על פשע; לא רק שהעזו לשנות את הכתוב ב'קריאת שמע', הם אף הוסיפו מצווה שאינה כתובה בתורה: קרי, שאדם חייב ללמוד שני שלישים מחייו את המשנה והתלמוד.

חברי יד לאחים, לפני שאתם מנסים להביך את כתבי הברית החדשה ולהלבין את פניהם של המשיח ושל תלמידיו, אנא מכם - עשו בדיק בית וחוקר לעומק האם אמנם יש דברים בגו. ☆

5 "וַיָּבֵא אֶל־הַמַּקְדָּשׁ וַיְלַמַּד שֵׁם וְרָאִישׁ הַכְּהֹנִים וְזָקְנֵי הָעָם וַיְנַשֵּׂא אֵלָיו וַיֹּאמֶר: בְּאִיזוֹ רִשׁוּת יֵתֶה עֲשֵׂה אֵלֶּה וּמִי נָתַן לְךָ הַרְשׁוּת הַזֹּאת? וַיַּעַן יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: נִמְּאֵי אֲשַׁאֲלֶה אֲתֶכֶם דְּבַר אֶחָד אֲשֶׁר אִם־תִּגִּידוּ אֹתוֹ לִי גַם־אֲנִי יָגִיד לְכֶם בְּאִיזוֹ רִשׁוּת אֲנִי עֹשֶׂה אֵלֶּה. טְבִילַת יוֹחָנָן מִיֵּין הַיַּתֵּה, הַמְּשָׁמִים אִם־מִמַּיִן אֲדָם? וַיַּחֲשְׁבוּ בְּלִבָּבָם לֵאמֹר: אִם־נֹאֲמָר מִמַּיִן אֲדָם, וְיֵרָאִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמּוֹן הַעֵם, כִּי־כֻלָּם חֹשְׁבִים אֶת־יוֹחָנָן לְנִבְיָא. וַיַּעֲנוּ אֹתָּהּ יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר: לֹא יָדַעְנוּ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: גַּם־אֲנִי לֹא אֹמֵר לְכֶם מֶה רִשׁוּתִי כִּי אֲעֲשֶׂה אֵלֶּה".

1 "with all thy mind"
2 התגירה, היה לתלמידו של ר' עקיבא ונחשב לאחד מן התנאים.
3 מעניין כי שנים רבות לפני תרגום אונקלוס, קושר המשיח ישוע בין קריאת השמע לבין הרכוש והנכסים; דהיינו, על המתח שבין אהבת האלהים לאהבת הרכוש (בשורת מתי י"ט 22-17).
4 אברהם בן מאיר אבן עזרא - מגדולי מפרשי המקרא ביהדות הרבנית

עלמה = בתולה

בעמוד 11 של "מחפשים" 8 שוב וטפלים יד לאחים לעניין העלמה-הבתולה בישיעה ז' ובבשורת מתי א', במטרה להוכיח כי פירוש הביטוי "עלמה" הוא לאו דווקא "בתולה". בין היתר הם כותבים: "אגב, בתנ"ך כתוב "וְקָרָאת" - בלשון נקבה ולא בלשון זכר, כפי שמנסים לייחס זאת למלך אחז בתרגום היווני".

ראשית, שוב נחשפת בערותם של חברי יד לאחים בכתיבתם שלהם עצמם. שהרי, לא רק התרגום היווני מייחס את האמירה ללשון זכר, במדרש שמות רבה נאמר: "לְפִיקָךְ אִמֵּר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׁעָיָה (ישעיה ח, ג): קָרָא שְׁמוֹ מֵהַר שְׁלָל חֶשׁ בַּז, וּמֵהַר לְבַז שְׁלָלָם. וְהֶאֱחָד קָרָא שְׁמוֹ (ישעיה ז, יד): עֲמֹנוּאֵל". דהיינו, גם המדרש מפרש את "וקראת" כנאמר בגוף זכר. גם מדרש "שכל טוב" ממשיך באותה מגמה: "ואמר הנה העלמה הרה וגו' (שם ז יד), קרא שמו עמונאל...".

חוץ מזה, אולי יד לאחים לא שמו לב לכך, אולם בבבית החדשה נאמר: "הִנֵּה הָעֵלְמָה הָרָה וְיֹלְדֶת בֵּן וְקָרָאוּ שְׁמוֹ עֲמֹנוּאֵל אֲשֶׁר פְּרוּשׁוֹ הָאֵל עֲמֹנוּ" (מתי א' 23). כאן נאמר "וְקָרָאוּ" בגוף שלישי, לשון רבים - דבר המדגיש כי מחבר הבשורה עשה פרפרזה לנבואה מישיעה ז'.

שנית, הבה ניתן לכתבי הקודש לדבר בעד עצמם; ראשית נקרא את **ישעיהו** 10-13:

וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבָּר אֶל אֶחָז לֵאמֹר: "שְׂאֵל לְךָ אוֹת מֵעַם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ; הֲעִמֵּק שְׂאֵלָה, אוֹ הֲגִבַּה לְמַעְלָה." וַיֹּאמֶר אֶחָז: "לֹא אֶשְׂאֵל וְלֹא אֲנַסֶּה אֶת יְהוָה." וַיֹּאמֶר: "שְׁמַעוּ נָא בֵּית דָּוִד: הֲמַעַט מְכַסְּ הַלְאוֹת אֲנִישִׁים, כִּי תִלְאוּ גַם אֶת אֱלֹהֵי?"

אחז קיבל זכות ייחודית: "שאל לך אות בסדר גודל שרק אלוהים יכול לעשות. אין הגבלה, בקש נס שעניינו בשאול, בארץ או בשמים ... רק שאל!" אלוהים היה מוכן לתת למלך אות על מנת לגרום לו להאמין ולבטוח במסר שבפי הנביא ישעיהו - דהיינו, "צבאות ארם וישראל לא יפגעו בך".

חשוב לזכור: האות חייב להיות בסדר גודל שרק אלוהים יכול לעשות. מה מטרת האות?

א. לשכנע את אחז: "המלכים מהם אתה ירא, לא יגשימו את מזימתם."

ב. להוכיח לו: יהודה לא תיכחד, אלא שאר ישוב (שארית תשוב לארץ). אחז - "יותר קדוש מאלוהים" "לא אֲנַסֶּה אֶת יְהוָה" (פסוק 12) - המלך סירב לבקש אות בטענה שהתורה אוסרת לנסות את אלוהים (דברים ו 16), אף-על-פי שאלוהים הוא זה שהציע לו את האות. תגובת אחז הצבועה הוכיחה את עומק רשעותו וזלזולו באלוהים (ראה דברי הימים ב כח).

הוא ידע שכאשר האות יתקיים, הוא יצטרך לציית לכל דברי ישעיהו ולחזור

בתשובה. את זאת הוא לא רצה לעשות! תגובתו של אחז העלתה את חמתו של אלוהים. עתה פנה הנביא לכל בית דוד ואמר: "לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת." (פסוק 13) - "לא מספיק שאתם מְלָאִים אנשים? אתם גם מְלָאִים את אלוהי! אם אינכם מוכנים לקבל את הצעתו הנדיבה לבקש אות - אזי אלוהים מיזמתו ייתן אות לבית דוד."

שים לב! האות שאלוהים מעניק בשלב זה מכוון לבית דוד - כלומר, לבית המלוכה של העם הנבחר. נבואה לטווח ארוך: "הִנֵּה הָעֵלְמָה הָרָה"

ישעיהו ז 14-15:

"לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת: הִנֵּה הָעֵלְמָה הָרָה וְיֹלְדֶת בֵּן, וְקָרָאת שְׁמוֹ "עֲמֹנוּ אֵל". חֲמֵאָה וְדָבַשׁ יֹאכֵל, לְדַעְתּוֹ מְאוּס פָּרַע וּבַחֹר בְּטוֹב."

הבה נבין את מרכיבי ההבטחה ותכליתה:

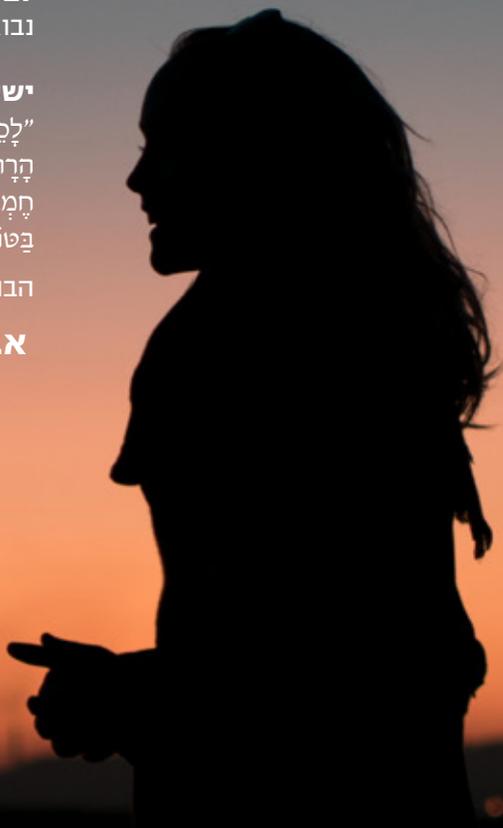
א. האות:

בפסוקים הנדונים המילה "אות" מורה על פעולה על-טבעית, נס בסדר גודל שרק אלוהים מסוגל לחולל. האות ניתן על-ידי אלוהים ונעשה בכוחו. כל ניסיון לפרש את המילה "אות" בדרך אחרת, כמוה כניסיון להגשים את הבטחותיו של אלוהים בכוח אנושי.

לא נשכח כי מעבר לחומות חונים צבאות ארם וישראל המוכנים בכל רגע לכלות את המלך אחז. "אות" בסדר גודל של קוסם המוציא ארנבת מהכובע, לא היה משכנע אותו שאלוהים לצדו.

"אלה לא נסים - הכול תופעות טבעיות!"

ישנם הטוענים כי ה"אות" שעליו מדובר כאן אינו בהכרח נס אלוהי. להוכחת דבריהם הם מפנים אותנו אל הקשת בענן שהופיעה לאחר

מתוארת רבקה במילים הבאות:

בראשית כד 16: "וְהַנְּעִרָה טֹבַת מִרְאָה מְאֹד, בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה; וַתֵּרֶד הָעֵינָה וַתְּמַלֵּא כְּדָה וַתַּעַל."

בראשית כד 43: "הֲיָה אָלַי נָצַב עַל עֵין הַמַּיִם; וְהָיָה הָעֵלְמָה הַיְצִיאת לְשֵׂאב, וְאָמַרְתִּי אֵלָיָה: 'הֲשִׁקִּינִי נָא מֵעַט מַיִם מִכֶּדֶךְ...'"

רבקה מתוארת במילים ... נערה, בתולה, עלמה.

במאה השלישית לפני הספירה תורגם התנ"ך על-ידי חכמים יהודים ליוונית. תרגום זה לשפה השגורה בפי היהודים תושבי מצריים נערך בעיר אלכסנדריה, לפי המסורת - על ידי כשבעים חכמים. כך נוצר "תרגום השבעים" (הספטואגינטה, או LXX), בו מתורגמת המילה "עֵלְמָה" - הן בבראשית כד 43 והן בישעיהו ז 14 - ל"בתולה" (פרת'נוס), וזאת על בסיס ההבנה שמדובר ב"אות" שרק אלוהים יכול לחולל. ☆

ב. גודל האות

כעת נלמד על גודל האות שאלוהים עתיד לתת. ישעיהו הנביא אמר שהעלמה תהיה הרה ותלד בן אשר ייקרא "עֵמְנוּ אֵל". המילה "עֵלְמָה" (פסוק 14) משמעותה אישה צעירה בגיל המתאים לנישואין ושלא קיימה יחסים עם גבר, כלומר - בתולה. אילו היה מדובר באישה נשואה כלשהי, או באשת הנביא ישעיהו (ישנם מפרשים הטוענים כי הכוונה אליה) הרי שלא הייתה כל משמעות למילה "אות". אם כל אדם היה יכול למלא את הבטחת הנביא, אז מדוע שלבו של אחז יתמלא בשלווה לנוכח הצבאות העומדים ללכותו?

פירוש יהודי כשר למילה "עֵלְמָה"
על מנת להיות בטוחים למה התכוון ישעיהו באמרו "עֵלְמָה", הבה נבחן איך השתמשו במילה זו בספר בראשית ואיך פרשו אותה חכמים יהודים במאה השלישית לפני הספירה. בספר בראשית כד

המבול (בראשית ט 13); לדעתם הייתה זו תופעה טבעית לחלוטין. אך בכל זאת התורה מכנה אותה "אות". טענתם מוטעית! הקשת בענן הופיעה ברגע שאלוהים חפץ להראותה בשמים, וללא תלות במזג האוויר. בזאת נגלה הכוח האלוהי. אותו הדבר ניתן לראות בחציית נהר הירדן כאשר עם ישראל נכנס לארץ כנען (יהושע ג). יש המסבירים כי רעידת אדמה מקומית או הידרדרות של סלע ענק גרמה לחסימת הנהר למספר שעות - דבר שאפשר לעם ישראל לחצות ביבשה. אך הידרדרות הסלע החוסם, אם אכן התרחשה, או כל דבר אחר שעזר לעצור את זרימת מי נהר הירדן דווקא ברגע שבו עם ישראל התכונן לחצותו - הוא הנס והאות. כותב שורות אלו מאמין בלב שלם שאלוהים אינו תלוי בעזרים טבעיים. הוא אמנם יכול להשתמש באמצעים אלה, אך באפשרותו גם לברוא ולעשות במוצא פיו בלבד, וזאת בדיוק בזמן הנכון.

הרחבה בנושא בלינק:

www.iGod.co.il/m007

לאחרונה נדמה כי יד לאחים עברו לעסוק בתחום המחזור; לא משנה כמה פעמים נשיב להם על קושיה או נספק להם תשובה על סתירה לכאורה בברית החדשה, לאחר זמן הם ישובו לטעון את אותה טענה בניסוח שונה. רוצים דוגמא? בעמוד 11 של "מחפשים" 8 הם הציפו מחדש סוגיה אשר נטחנה דק דק בעבר.

יד לאחים כותבים:
"לפי בשורתו של לוקס, שלח היה בנו של קינן ונכדו של ארפכשד... דבר זה הינו בניגוד למה שכתוב בספר בראשית... שארפכשד היה אביו של שלח ולא סבו."

חכה נא לחידוש את הדברים על דיוקם

שושלות המשיח

תורת סיני

ומצוות הכשרות

בעמודים 3-5 של "מחפשים" 8 מבקשים יד לאחים להוכיח כי מקורה של תעשיית הכשרות שהמציאו הרבנים מצוי בתורה. **הם כותבים:** "שמירת הכשרות היא מצווה, כלומר הוראה אלוקית שעל ידי קיומה נוכל להיות קשורים עם אלוקים... רק מי ששומר כשרות לפי הכללים שהנחילו לנו חכמי ישראל, כאמור, שומר אכן על הכשרות לפי התורה." **כמובן כי הם שכחו לציין שהביטוי "כשרות" אינו מופיע כלל בתנ"ך. ההבחנה היחידה בתורה היא בין חיות טהורות לחיות שאינן-טהורות.**

כסף כשר? המונופול הרבני על הכשרות

משום-מה, בוששו יד לאחים להזכיר את תעשיית הכסף השחור של מנגנוני הכשרות (תחקיר, YNET 06.12.16): לפי התחקיר, מפקח בכיר במועצה הדתית מאיים בשלילת כשרות לעסקים אשר יסרבו לשלם בשחור; עשרות עדויות המעלות חשדות לעבירות פליליות ולעבירות מס; סחיטה באיומים; הונאת מס בחסות הרבנות; משגיח הקובע את שכרו תוך איומים; נפוטיזם ושוק פרוע; ושיימינג לעסקים המעזים להתלונן. דו"ח מבקר המדינה משנת 2014 שופך אור על מקובלים ובד"צים (גופי כשרות פרטיים) המעלימים מס באופן שיטתי ועקבי. הדקו חגורות, החזיקו חזק ושימו לב למספרים הבאים: 27 גופי כשרות פרטיים (בד"צים) ועשרות מקובלים מכניסים מיליארדי שקלים מבלי לשלם מס כחוק, בטענה שמקור הכספים הוא מתנות או תרומות. כך עולה מדו"ח מבקר המדינה שפורסם היום. "ישנו חשש שפעילותם משמשת להלבנת הון", נכתב בדו"ח. על פי הדו"ח, ברשות לאיסור הלבנת הון התקבלו מאז 2002 כ-240 דיווחים "בלתי רגילים" לגבי 11 מקובלים ו-6 בד"צים. דיווחים אלה נוגעים לפעולות פיננסיות מחשידות, בהיקף של למעלה ממיליארד שקל, שמתוכם כ-877 מיליון שקל נוגעים למקובל אחד" (YNET, 29/10/14).

תורה חדשה – תורת המשיח

בקובץ ההלכות "משנה תורה", קבע הרמב"ם: "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח, צריך לעשות אותות ומופתים, ומחדש דברים בעולם, או מחייה מתים... "התורה הזאת אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם, ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליה, ולא גורעין מהן".¹ אולם דבריו אלו התגלו

1 "משנה תורה", הלכות מלכים ומלחמות, פרקים י"א-י"ב.

כתמוהים ביותר לא רק מפני שאין להם סימוכין במדרשי חז"ל, אלא מפני שהם אף **סותרים** אותם לגמרי. הנה כמה דוגמאות קצרות שימחישו זאת: "אלה ימי המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה";² או: "מצוות בטלות לעתיד לבוא";³ ועוד: "עתידה תורה שתשתכח מישראל";⁴ וגם: "תורה שאדם למד בעולם הזה, הבל היא לפני תורתו של משיח";⁵ ושוב: ב"מות המשיח, יתבטל יצר הרע מעלמא ונמצאו מצוות לא תעשה בטלות וכן מצוות עשה".⁶

זו אגב איננה הפעם היחידה שבה סותר הרמב"ם את דברי חז"ל. בעיקר התשיעי, מתוך **י"ג העיקרים** שכתב הרמב"ם, כתוב: "אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מוחלפת ולא תהיה תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו". זאת למרות שבאחד מהחשובים שבמדרשי חז"ל, כתוב במפורש: "הקדוש ברוך הוא יושב ודורש תורה חדשה שעתידי ליתן על ידי המשיח".⁷ במקום אחר נאמר: "עתיד הקב"ה שהוא יושב בגן עדן ודורש בה וכל צדיקי עולם יושבין לפניו... והקב"ה דורש לפניו טעמי תורה חדשה שעתידי הקב"ה ליתן

2 תלמוד בבלי, שבת קנ"א, ע"ב.

3 בבלי, נידה ס"א, ע"ב. אגב, באותו קטע ממש נאמר: "כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות". משפט זה עשוי לשפוך אור חדש על דברי שאול השליח באל הרומיים ז' 1, 4-6.

4 בבלי, שבת קל"ח, ע"ב.

5 מדרש קהלת רבה ח'.

6 "אוצרות אחרית הימים", עמוד קכ"ו. באותו ספר כתוב גם כי עתיד המשיח לשבת "בישיבה, וכל באי עולם באים ויושבים לפניו לשמוע תורה חדשה ומצוות חדשות וחוכמות עמוקות שהוא מלמד לישראל" (שם, פרק ב', עמ' קצח).

7 "ילקוט שמעוני", ישעיהו פרק כ"ו, רמז תכ"ט. דבר דומה נאמר במדרש "אליהו זוטא": "הקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתידי לתן ע"י משיח" (פרק כ). על נושא "תורה חדשה מאת ה'", ראו גם מדרש ויקרא רבה, פרשת שמיני.

להם על ידי משיח⁸. הסתירה הזו, בין חז"ל לרמב"ם, מפתיעה ביותר נוכח העובדה שהם לכאורה אמורים לייצג שני צדדים של אותו המטבע.

החזיר יחזור להיות כשר?

לפי מחשבת חז"ל, שמו של החזיר - המורכב מהשורש ח.ז.ר. - מסמל את חזרתה של אותה חיה להיות טהורה. בספר "אוצרות אחרית הימים" כתוב: "למה נקרא שמו חזיר, שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל" (עמוד ק"ז). במדרש תהילים קמו' נאמר: "מתיר אסורים (תהילים קמו', ז), מהו מתיר אסורים? יש אומרים כל הבהמה שנטמאת בעולם הזה, מטהר אותה הקדוש ברוך-הוא לעתיד לבוא".

סתירת הרמב"ם כמשל ליחסם של הרבנים לתורה

תנו דעתכם לדברי הרמב"ם בנושא כלאיים: "הרואה כלאיים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק, קופץ לו וקורעו עליו מיד. ואפילו היה רבו שלימדו חכמה, שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה. ולמה נדחה בהשב אבידה, כמו שיתבאר, מפני שהוא לאו של ממון; ולמה נדחה בטומאת מת, הואיל ופרט הכתוב, ומפי השמועה למדו, "לאחותו" (ויקרא כא, ג; במדבר ו, ז) אינו מיטמא, אבל מיטמא למת מצוה. אבל דבר שאיסורו מדבריהם, הרי הוא נדחה מפני כבוד הבריות, בכל מקום; ואף על פי שכתוב בתורה "לא תסור, מכל הדבר" (דברים י, יא), הרי לאו זה נדחה מכלל מפני כבוד הבריות".

במילים פשוטות ובקיצור, כדי לבסס את הפרת מצוות התורה, נשען הרמב"ם על אמרת חז"ל, לפיה: "גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה שבתורה". מסתבר אפוא כי לדעת הרמב"ם, כבוד הבריות דוחה את כבוד התורה... ✨

⁸ ספר "אוצר מדרשים" בעריכת אייזנשטיין משנת 1915 (פרק ר' עקיבא, עמ' 414); ראו גם בספרו של ד"ר דוד ברייס, בין קנאות לחסד: מגמות אנטי-קנאיות במחשבת חז"ל, 2015: 150.

הדברים המוזרים שהרבנים מלמדים

להלן רשימה חלקית ביותר של פנינים מהתשוב"ע. מה דעתכם, האם יתכן כי גם אמירות אלו הן חלק ממה שקיבלו חז"ל מסיני?

מומלץ להזדווג בחצות כי זו השעה בה מקיים הקב"ה תשמיש עם השכינה:

לפי הקבלה, יחסי האישות בין האיש לאישה משקפים את זיווגם של הקב"ה והשכינה (זוהר ח"א נה עב). יתרה מכך, צריך כל אדם לכוון את שעת תשמיש המיטה לשעת הזיווג האלוהי; שעת הכושר היא בחצות הלילה בכל ימות השבוע, שאז "משתעשע" הקב"ה עם השכינה בגן עדן. למעשה, תלמידי החכמים מכוונים את זיווגם לחצות הלילה בערב שבת, כי בדיוק אז מזדווג הקב"ה עם השכינה (זוהר ח"א קעז ע"ב).

קין והבל נולדו מייד בתום הזדווגותם של אדם וחווה:

לפי התלמוד, חלפה לכל היותר שעה אחת בלבד מהרגע שבו הזדווגו אדם וחווה ועד הרגע בו נולדו קין והבל. "הכניסה להריון והלידה יתמזגו לרגע אחד. מציאות כזו אכן התקיימה אצל אדם וחווה קודם החטא. קין והבל נולדו ביום השישי, הוא יום בריאת האדם, וכלשון הגמרא (סנהדרין לח ע"ב): "עלו למיטה שנים וירדו ארבעה", כלומר קין והבל נולדו מייד לאחר ההזדווגות של אדם וחווה".¹

1 מודי ברודצקי והרב דוד הלל ינר, "ואם תרצה אמור: חברותא במדרש ובאגדה", 2007: 139.

האישה עצלנית מטבעה:

מדוע, לפי הרבנים, ראשי רק הגבר לבדוק כי אין חמץ בבית? כי האישה עצלנית מטבעה ואי אפשר לסמוך עליה שתדקדק בבדיקה (בעלי התוספות, פסחים דק עב).

המזוזה שומרת מפני שד הבית:

ללא כל סימוכין מהמקרא, קובעת תורת הסוד את הדבר הבא: סמוך לפתח הבית מזומן שד אחד ויש לו רשות להשחית והוא עומד לצד שמאל; אם אדם זוקף עיניו ורואה את סוד המזוזה אין השד יכול להרע לו.¹

1 ישעיה תשבי, 1985, "פרקי זוהר" - מבחר מאמרי הזוהר מתורגמים עברית, כרך ב, מוסד ביאליק, ירושלים, עמ' 215.

חוה שכבה עם הנחש ונולד קין:

בבראשית ד' 2-1 כתוב בצורה ברורה: "וְהָאָדָם יָדַע אֶת-חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת-קַיִן. וַתִּסְּף לְלֶדֶת אֶת-אָחִיו אֶת-הָבֶל". כלומר: חוה ילדה את קין ואת הבל מאדם. אך שימו לב במה מאמינים חז"ל: "האישה הזאת [חוה], כל מה שנזרעה הרה ויולדת בבעילה; בא אליה רוכב נחש ועיברה את קין ואחר כך, בא אליה אדם ועברה את הבל" (פרקי דרבי אליעזר כ"א). דהיינו, התורה קבועת כי קין והבל נולדו מאדם וחוה; לפי חז"ל, הבל אמנם נולד מאדם וחוה, אך קין נולד מזיווגם של חוה והנחש!

גבר השוכב עם בהמה מתה פטור מעונש:

חז"ל דנו בכובד ראש בדיני בעילת בהמות ופסקו: גבר השוכב עם בהמה חייב מיתה! אך השוכב עם בהמה מתה - פטור. חכם בשם אביי לקח את ההלכה ברצינות כה רבה, עד כי מספרים שהיה נזהר לא לשהות במחיצת בהמות שמא יתגבר עליו ויצרו והוא ינסה לבעולה (בבלי, קידושין פ"א ע"ב).

אמונות תפלות בחסות ההלכה:

שימו לב כיצד קבעו חז"ל כי יש להתרפא ממחלת המלריה: החולה במלריה יילך לצומת דרכים וכאשר יבחין בנמלה הנושאת משא על גבה, יכניסה לשפופרת מנוושת ויאמר: "מחלותייך יעברו אלי ומחלותיי יעברו אלייך" (תלמוד בבלי, שבת ס"ו ע"ב).

אזהרה: המים נהפכים לדם בשל חילוף משמרות המלאכים:

ללא כל אסמכתא מהמקרא, שימו לב לדברי ההלכה הרבנית (ב"שולחן ערוך המקוצר", סימן קל"ט): יש תקופה בשנה אשר בה אסור בשום פנים ואופן לשתות מים במשך כחצי שעה, "כי אז נהפכים כל המים שבעולם לדם". מדוע? באותה תקופה בדיוק מתבצע חילוף משמרות של מלאכים והחשש הוא כי בשעה שמלאך אחד עולה לשמירה והשני יורד, לא יהיה מי שישמור על המים מפני מלאך המוות.

כיצד הכניס נוח לתיבה בהמה בגודל מגרש כדור-רגל:

חז"ל התחבטו בשאלה כיצד הצליח נוח להכניס את הראם (סוג של אנטילופה) לתיבה, שהרי הראם גדול מדי. רבי ינאי סבר כי נוח הכניסו כאשר היה גור; רבה בר חנה התריס ואמר כי ראה את גור הראם והוא כגודל הר תבור ואורך צווארו כ- 3 ק"מ. היו רבנים שסברו, אם כן, כי נוח הכניס לתיבה רק את ראשו של הראם; אחרים טענו כי הוא הכניס רק את חוטמו; בסוף הוסכם כי נוח קשר את קרניו של הראם לתיבה (תלמוד בבלי, זבחים קי"ג ע"ב).

דין החורש את שדהו עם עז ודג:

בדברים כ"ב 10 נאמר: "לֹא-יִתְחַרֵּשׁ בְּשׂוּרֵי-בְחֵמֶר יִחְדּוּ". אך את מנוחתו של הרב רחבה הטרידה סוגיה הלכתית מעט שונה: מה דין החורש עם עז ודג? מצד אחד, העז אינה מהלכת בים והדג אינו מהלך ביבשה ולכן אינם חורשים בצוותא אלא כל אחד בנפרד; מצד שני, הוא בעצמו הרי חורש בדג ובעז יחדיו, אז מהו אפוא הדין? סוגיה מסובכת וחשובה זו נותרה ללא הכרעה (תלמוד בבלי, בבא קמא נ"ה ע"א).

20 סתירות נוספות בין המקרא לתושב"ע

- 1. בתורה** נאמר במפורש כי החטא אשר בגינו הומתו בני אהרן (נדב ואביהוא) היה על שהקריבו אש זרה אשר לא ציווה אותם ה' **(ויקרא י' 1-2, ט"ז 1; במדבר ג' 4, כ"ו 61)**. ר' אליעזר דחה את הפשט הברור וקבע סיבה שונה בתכלית: "לא מתו בני אהרן, עד שהורו הלכה בפני משה" **(בבלי, עירובין ס"ג ע"א)**. דהיינו, בתורה כתוב כי הם הומתו מפני שהקריבו "לפני ה' אֶשׁ זָרָה"; **התלמוד** אומה: מפני שלימדו הלכה בפני משה.
- 2. בספר מלאכי** נערכת השוואה ברורה בין הכהנים לבין מלאך ה', שנאמר: "כִּי־שִׁפְתַי כְּהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מֵלֶאכֶּה"צִבְאוֹת הוּא" (פרק ב' 7). למרות שהפסוק וההקשר כולו נהירים בכוונתם לכהנים משבט לוי (פס' 1-8), הרשו לעצמם **חז"ל** לסלף את הכתוב באופן אנוכי בכך שרמזו כי פסוק 7 מכוון אליהם, כלומר אל הרבנים עצמם: "...כי מלאך ה' צבאות הוא, אם דומה הרב למלאך ה' - יבקשו תורה מפיו" (בבלי, מסכתות: מועד קטן י"ז ע"א; **חגיגה** ט"ו ע"ב).
- 3. בספר בראשית** ט' 22-20 נאמר כי לאחר יציאתו מהתיבה, "וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרְם. וַיִּשְׁתֶּה מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אֶהְלֵה. וַיֵּרָא חָם אָבִיו כֹּנֵעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשְׁנֵי־אָחָיו בְּחוּץ". על אף התיאור הברור בתורה, לא השכילו **חז"ל** מלכבוש את ייצרם וקבעו כי יש שתי אפשרויות להבנת הקטע: א - חם סירס את אביו; ב - חם בעל את אביו **(בבלי, סנהדרין ע"א ע"א)**. **רש"י** מאשש זאת (בפרשנותו).
- 4. בספר שמות** כ"ג 2 נאמר באופן חד וברור "לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רִבִּים לָרַעַת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רֵיב לְנִטּוֹת אַחֲרֵי רִבִּים לְהַטּוֹת". במילים אחרות, אם הרשעים מטים משפט, אל תלך בעקבותיהם.¹ אף על פי כן, כדי לחדד את טיעונו בוויכוח הלכתי מול ר' אליעזר ולהוכיח כי חובה ללכת אחרי רוב הפוסקים, השמיט ר' ירמיה את המילה "לא" מהקטע ובכך הפך על פניה את משמעות הפסוק **(בבלי, בבא מציעא נ"ט ע"ב)**.²
- 5. בשמות** ל"ד 27 כתוב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה פְתַב־לֶךְ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה פָּרַתִּי אֶתְךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל". דהיינו, לא נכרתה הברית, אלא לפי הדברים אשר כתב משה. בהתרסה גמורה לפסוק לעיל, קבע ר' יוחנן: "לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה" **(בבלי, גיטין ס' ע"ב)**. כלומר, למרות שהתורה אומרת בפירוש כי הברית נכרתה על-פי הדברים הכתובים, סברו חז"ל בדיוק את ההפך: הברית נכרתה דווקא לפי הדברים שבעל פה (דהיינו, לפי התושב"ע).
- 6. בספר דברים** ל"ג פס' 2 נאמר: "ה' מְסִינֵי בְּאֵר וְזָרַח מְשַׁעֵיר לְמוֹ". מעניין כי אפילו העובדה שמשפט זה נכתב על ידי משה איש האלהים, לא מנעה **מרבי יהודה** לשנות את הכתוב ולקבוע על דעת עצמו כי אין לקרוא "מסיני", אלא "לסיני" **(ילקוט שמעוני, פרשת יתרו)**.⁴
- 7. בבראשית** ד' 2-1 כתוב בצורה ברורה: "וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן. וַתִּסְּף לְלֶדֶת אֶת־אָחָיו אֶת־הָבֶל...". כלומר: חוה ילדה את קין ואת הבל מאדם. חז"ל לא הצליחו לרסן את דמיונם הפרוע וסתרו את התורה בצורה בוטה: "האישה הזאת [חוה], כל מה שנזרעה הרה ויולדת בעילה; בא אליה רוכב נחש ועיברה את קין ואחר כך, בא אליה אדם ועברה את הבל" **(פרקי דרבי אליעזר כ"א)**. דהיינו: לפי **חז"ל**, הבל אמנם נולד מאדם וחוה, אך קין נולד מזיווגם של חוה והנחש...
- 8. בבראשית** י"ח מתואר ביקורם של שלושת האנשים את אברהם באלוני ממרא. ברגע בו מבחין בהם אברהם, הוא אץ "לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה. וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם־נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶל־נָא תַעֲבֵר מֵעַל עַבְדְּךָ" (פס' 3-2). ברור כי אברהם זיהה אחד מהאנשים כה', שהרי הוא מדבר בלשון יחיד ואינו מהסס לכנותו "אֲדֹנָי" (במקרא, מתייחס שם תואר זה - עם קמץ תחת האות נ' - אך ורק לאלוהי ישראל).⁵ כל זאת לא מנע **מרש"י** לקבוע כי אברהם חשב את שלושת האנשים לערביים עובדי אילים (בפרשנותו על בראשית י"ח 4).

3 מ. צ. קדרי (מילון העברית המקראית) מפרש את הביטוי 'על-פי' כך: 'בהתאם ל...', 'כפי' או 'לפי' (2007: 799, 848).

4 "אמר רבי יוסי: רבי יהודה היה דורש ה' מסיני בא אל תקרי כן אלא ה' לסיני בא".

5 כך הבינו זאת גם מ. צ. קדרי (מילון העברית המקראית, 2007: 12) וגם אבן-שושן. עובדה זו מקבלת חיזוק בבראשית י"ח 22, כאשר מסופר כי לאחר המפגש עם אברהם באלוני ממרא, "ויפגו משם הגנשים וילכו סדמה ויבקהם עודנו עמד לקני ה'".

1 רש"י: "לא תהיה אחרי רבים לרעת" - אם ראית רשעים מטינ משפט, לא תאמר הואיל ורבים הם הנינו נוטה אחריהם".

2 "אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה (שמות כג): אחרי רבים להטות"

9. **חז"ל** התעלמו מהאיסור החמור להוסיף או לגרוע ממצוות התורה (**דברים** ד' 2, י"ג 1) וגזרו על נשים צמד הלכות אשר אינן מוזכרות בתנ"ך: "על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן: על שאינן זהירות בניה, ובחלה, ובהדלקת הנר" (**משנה, שבת** פרק ב.)⁶. שימו לב, לא זו בלבד שהרבנים גזרו על הנשים שתי מצוות חדשות לגמרי (חלה והדלקת נרות), הם אף איימו בעונש אשר אין לו זכר ושריד בתורה.

10. **בישעיהו** ל' 20 נאמה: "וַנִּתֵּן לָכֶם אֲדָנִי לְחֶם צָר וַיְמִים לְחֵץ וְלֹא יִכְנֹף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיָה עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת־מוֹרֶיךָ". מהפסוק עצמו ומהקשרו המיידי, מובן כי המילה "מוֹרֶיךָ" מתייחסת לאלהים. משום מה, בחרו שלושה מגדולי הפרשנים והפוסקים ביהדות הרבנית להתנגד לפשט הברור של הפסוק; **ר' דוד אברהם מנדלבוים**,⁷ **ר' יצחק זילברשטיין**⁸ ו**ר' יצחק יוסף**⁹ הניחו כי המילה "מוֹרֶיךָ" מתייחסת דווקא לתמונות הרבנים עצמם ("**ילקוט יוסף**"¹⁰) אף מפרט כי לאור אותו פסוק, מותר להדביק את תמונות הרבנים באלבום ועל קירות הבית). מעניין כי השלושה סטו בגסות, לא רק מהמשמעות הברורה של הפסוק לאור הקשרו בפרק ל' כולו, הם אף סתרו את פירושה של רש"י¹¹ ושל **מצודת דוד**,¹² שקבעו: "מוֹרֶיךָ - הקב"ה, המלמדך להועיל".

11. **בויקרא** כ"ו 15-16 נאמה: "וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאֲסוּ... וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת־הַשְּׁחִפֹּת וְאֶת־הַקְּדָחֹת מְכֻלּוֹת עֵינַיִם וְמִדִּבְתֵּי נֶפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לְרִיק זְרַעְכֶם וְאֶכְלֶהוּ אִיִּבֵיכֶם". **חז"ל** שינו את הכתוב וקבעו: "בעוון חלה אין ברכה..." שנאמה: אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת... "אל תקרי בהלה אלא בחלה" (**בבלי, שבת** ל"ב ע"ב). במילים אחרות, **התורה** מזהירה כי אם לא ילך העם בחוקות ה', תבאנה עליו רעות חולות. **חכמי התלמוד** שגו כפליים כאשר ניצלו את פס' 16 על-מנת לתרץ ולהצדיק את משנתם: **ראשית**, הם שינו את הטקסט מ'בהלה' ל'בחלה'; **שנית**, הם הפכו את 'בהלה' למצוות הפרשת חלה (לנשים) ובעשות זאת, הוסיפו הלכה שאינה מן התורה.¹³

12. **בבראשית** כ"ד 39, אומר דמשק אליעזר: "וְאָמַר אֶל־אֲדָנָי אֲלֵי לֹא־תִלְךָ הָאִשָּׁה אַחֲרָי". הניקוד וההקשר של המילה "אולי" ברורים כשמש ואין

מקום לסטות מכוונת הפשט של הפסוק.¹⁴ רש"י לא התרשם מנוסח המקרא וקבע: "אלי לא תלך האשה - אֲלֵי כתיב". כלומה: **רש"י** החליף את המילה "אולי", במילה "אֲלֵי". בכך, הוא שינה לחלוטין את משמעות הטקסט כדי שתתאים להבנתו שלו ולמעשה ביטל את חשיבות דבריו של אברהם אליו, בפסוק 40.

13. **בישעיהו** ס"ב 8 כתוב: "וְנִשְׁבַּע ה' בְּיָמֵינוּ וּבְזָרוּעַ עֵזָא אִם־אֶתְנֶן אֶת־דִּגְגֵךָ עוֹד מֵאֶכְלֵ לֵאֲיִבֶיךָ וְאִם־יִשְׁתַּוּ בְּנֵי־יִצְחָר תִּירוּשָׁךְ אֲשֶׁר יִגְעַת בּוֹ". שימו לב לפרשנות מרחיקת הלכת שהעניקו **חז"ל** לפסוק: "א"ר יצחק: מנין שהקב"ה בימינו ובזרוע עוזו? שנאמר (ישעיהו סב): נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו" (**בבלי, ברכות** ו' ע"א). נראה כי **הרבנים** לא השכילו להבין כי מדובר בתיאור מטאפורי בלבד; הם התייחסו לביטוי "בימינו ובזרוע עוזו" באופן מילולי לחלוטין ובכך טעו פעמיים: **ראשית**, הם למעשה רמזו לכך כי לאלוהים יש זרוע פיזית של ממש; **שנית**, הם קבעו כי ה' מניח על זרועו תפילין.¹⁵

14. חרף האיסור החמור להוסיף או לגרוע ממצוות מן **התורה**,¹⁶ קבעה **ההלכה**: "נשים פסולות לעדות מן התורה, שנאמה: 'על פי שניים עדים' (דברים י"ז, 6) - לשון זכר, לא לשון נקבה".¹⁷ לא זו בלבד שהרבנים הוסיפו מצווה חדשה, אלא שההיגיון שעליו התבססו מעוות לחלוטין; שימו לב, לדברי **הרמב"ם**, כיוון שהפסוק מספר דברים י"ז מדבר בלשון זכר, אין הנשים נכללות בו. אך גם עשרת הדברות¹⁸ נכתבו בלשון זכר, האם בשל כך פטורות הנשים גם מהן?... יתרה מכך, **המקרא** עצמו מספק דוגמאות לכך שעדותן של נשים לא נפסלה: 1 - **בבמדבר** כ"ז 1-5 נעמדות בנות צלפחד לפני משה ושוטחות את טענותן ללא כל הסתייגות משפטית מעצם עדותן; 2 - בספר **מלכים ב'** ג' 27-16 מקבל שלמה את עדותן של שתי הנשים אשר עמדו לפניו.

15. **במשלי** ג' 17 נאמר על חכמת ה': "דַּרְכֵיךָ דַּרְכֵי־נֶעִם וְכָל־נִתְיֹבֹתֶיךָ שְׁלוֹם". מחבר מדרש **"לקח טוב"**¹⁹ ירד לסוף דעתו של הפסוק ופירש: "למוד תורה מאהבה וסוף הכבוד לבוא" (פרשת מסעי). גם **הרמב"ם** השכיל להבין כי הפסוק מתכוון לתורה, וכתב: "גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם".²⁰ **בקהלת** ט' 17 נאמה: "דַּבְּרֵי חֲכָמִים בְּנִחַת וְנִשְׁמָעִים מִזְעָקֹת מוֹשֵׁל

6 בתלמוד הבבלי, שבת דף ל"א-ל"ב, מפורטים לעומק - האיום, החטא ועונשו. יש לציין כי אין שום אינדיקציה מקראית לכך שמצוות התורה מלחם מלחם הארץ (במדבר ט"ו 21-17) מיוחסת לנשים בלבד ולפיכך, אין פלא שהתנ"ך לא מזכיר את העונש הנורא שהמציאו הרבנים.
7 "דף על הדף", עירובין מ"ז ע"ב.
8 "חשוךי חמד", עבודה זרה דף י"ט ע"א.
9 "ילקוט יוסף", קצוש"ע יורה דעה סימן ק"מ-קמ"א; השכמת הבוקר הערות סימן ג'; תפילה א' הערות סימן צ' סעיף ט'.
10 לר' יצחק יוסף.
11 ר' שלמה יצחקי (המאה ה-11), נחשב לגדול פרשני התנ"ך והתלמוד.
12 ר' דוד אלטשולר (המאה ה-17), מגדולי פרשני התנ"ך.
13 הרש"ר הירש (רב ופרשן הממאה ה-19), התנגד בצדק לעיוות התלמודי כאשר טען כי "בהלה" זו מבוכה הנובעת מתחושת חוסר אונים (בביאורו לויקרא כ"ו 16).

14 רוב פרשני המקרא מאשרים זאת, לרבות מ. צ. קדרי (מילון העברית המקראית, 2007: 17) שעל-פי, כוונת "אולי" במקרה זה היא: "מילה המורה על אפשרות".
15 גם לפי מדרש ילקוט שמעוני (שמות ל"ג, סימן צ"ו), מניח אלהים תפילין: "הסירותי את כפי וראיתי את אחורי - מלמד, שהראה לו הקב"ה קשר של תפילין".
16 דברים ד' 2, י"ג 1.
17 משנה תורה לרמב"ם, הלכות עדות, ט'.
18 וכן מרבית מצוות התורה האחרות.
19 הקרוי גם "פסיקתא זוטרא", מהמאה ה-11 לספירה.
20 משנה תורה, הלכות מגילה וחנוכה, פרק ד'.

בְּקִטְלִים". גם את פסוק זה הבינו הרבנים כמדבר על דרכה של תורה להיאמר ולהישמע בנחת.²¹ **בנחמיה ח'** 10 כתוב: "כִּי־חֲדוֹת יְהוָה הִיא מְעַזְכֶּם". לאור הפרק כולו, ניתן לפרש את הביטוי 'חדות' בשני אופנים: **(א)** שמחה²²; **(ב)** תורה.²³ כלומר, לימוד התורה, כפי שנעשה על ידי עזרא הסופר.²⁴ הלך יד ביד עם חדוה. בניגוד לכל אלה, החליט **ר' חנינא בר פפא** להפוך את היוצרות ולקבוע: "פנים זועפות - למקרא, כשאדם מלמד בנו תורה, צריך ללמדו באימה" (**ילקוט שמעוני**, שמות כ', סימן רפ"ו).

16. בויקרא כ"ג מפורטים מועדי ישראל, כפי שנקבעו על ידי אלהים בכבודו ובעצמו. הפרק מדגיש כי מדובר ב'**מועדי ה' אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲלֵהֶם הֵם מוֹעֲדֵי**' (פס' 2). המועדים שייכים לה' והוא שקבע את התאריך המדויק בו יש לחגוג אותם. בפס' 27 נאמר: "אֲךָ בְּעֶשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הֵזָה יוֹם הַכַּפָּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יְהִיֶה לָכֶם". יום כיפור, אם כן, חייב לחול כל שנה בדיוק בעשרה בתשרי.²⁵ והנה, עובדה זו לא מנעה **מחז"ל** לחלל את יום הכיפורים במצח נחושה,²⁶ על ידי שינוי התאריך לאחד עשר בתשרי למרות שידעו כי מדובר בשגגה (**בבלי**, **ראש השנה כ"ה ע"א**).²⁷ **והרמב"ם** הצדיקם, באמרו: "בית דין שקידשו את החודש - בין שוגגין, בין מוטעין, בין אנוסין - הרי זה מקודש, וחייבין הכול לתקן המועדות על יום שקידשו בו: אף על פי שזה ידע שטעו, חייב לסמוך עליהם".²⁸

17. בבראשית מ' 10 מספר שר המשקים ליוסף כי ראה בחלומו גפן בעלת שלושה שריגים. יוסף מפרש את החלום ואומר: "**שְׁלֹשֶׁת הַשְּׂרָגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא פְרֹעֹה אֶת־רֵאשֶׁף וְהִשְׁבֵּף עַל־כִּנּוֹף וְנָתַתְּ כוֹס־פְּרֹעֹה בְּיָדוֹ...**" (פס' 12-13). בהמשך הפרק מתברר כי יוסף צדק ופירושו התגשם אחת לאחת: "**וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הַלֵּלֶת אֶת־פְּרֹעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֵּה לְכָל־עַבְדָּיו וַיֵּשָׂא אֶת־רֵאשֶׁף שֵׁר הַמִּשְׁקִים... וַיִּשָּׁב אֶת־שֵׁר הַמִּשְׁקִים עַל־מִשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פְּרֹעֹה...**" **כְּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף**" (פס' 20-21). ואולם, אף על פי שהכתוב מבהיר כי שלושת השריגים לא סמלו אלא שלושה ימים, באו **חז"ל** וקבעו פתרונות שונים בתכלית: "**ר' אליעזר** אומר: שלושה שריגים - זה אברהם יצחק

ויעקב"; "**ר' יהושע**: שלושה שריגים - זה משה ואהרן ומרים"; "**ר' אלעזר** המודעי אומר: שלושה שריגים - זה מקדש ומלך וכהן גדול"; "**ר' יהושע בן לוי**: שלושה שריגים - אלו באר עמוד הענן ומן"; "**ור' ירמיה בר אבא** אומר: שלושה שריגים - אלו שלושה רגלים, שישראל עולין בהן בכל שנה ושנה" (**ילקוט שמעוני**, בראשית מ'). שימו לב, לא רק שיש לרבנים את עזות המצח לסתור את פתרונם של יוסף ואת דברי התורה, הם אף אינם מנמנים מלסתור אחד את השני.

18. בבראשית מ"א 26-27 מפרש יוסף את חלומו של פרעה ואומר לו כי "**שָׁבַע פְּרוֹת הַטֹּבֹת שָׁבַע שָׁנִים הֵנָּה...**" וְשָׁבַע הַפְּרוֹת הַרְקוֹת וְהַרְעוֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שָׁבַע שָׁנִים הֵנָּה". בפסוקים 53-54, אנו למדים כי פתרונם של יוסף התברר כאמת לאמיתתה: "**וַתִּכְלִינָה שָׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבַע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַתַּחֲלִינָה שָׁבַע שָׁנֵי הַרְעָב לְבֹא, כְּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף**". במילים אחרות, **התורה** אומרת במפורש כי שבע הפרות הטובות היו שבע שנים טובות; שבע הפרות הרעות היו שבע שנות רעב. **חז"ל** לא התרשמו מפתרון של יוסף והציעו חלופה: "שבע פרות הטובות, שבע בנות אתה מוליד. שבע פרות הרעות, שבע בנות אתה קובר. וכן אמרו: שבע שבלים הטובות, שבע מלכויות אתה מכבש. שבע שבלים הרעות, שבע אפרכיות מורדות בך" (**מדרש בראשית רבה**, מקץ, פרשה פ"ט).

19. כך מתוארת בריאת האישה בבראשית ב' 21-22: "**וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעוֹתָיו וַיִּסְגַּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה. וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֶּלַע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶה אֶל־הָאָדָם**". בקיצור, אלהים הרדים את האדם, ומאחת מצלעותיו יצר את האישה. למרות התיאור הברור והפשוט דלעיל, קבע **ר' שמואל בר נחמן** סדר בריאה חדש: "בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, דיו פרצופים בראו ונסרו ועשאו גביים, גב לכאן וגב לכאן" (מדרש בראשית רבה, פרק ח'). במילים אחרות, מלכתחילה ברא אלהים את אדם וחווה מחוברים זה לזה בגבם ורק לאחר מכן, ניסר אותם באמצע כדי ליצור שתי דמויות נפרדות.

20. ככתוב בבראשית ב' 21-22, כדי לברוא את חוה, הפיל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעוֹתָיו... וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֶּלַע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה". דהיינו, אלהים השתמש באחת מצלעותיו של אדם כדי לברוא את אשתו. משום מה, דבקו **חז"ל** בגרסה שונה וקבעו כי ה' ברא את חוה מזנבו של האדם (**בבלי**, **עירובין י"ח ע"א**).²⁹ במילים אחרות, על-אף שבפסוק כתוב באופן מפורש "צֶלַע", אומרים הרבנים "זנב".

21 ראו למשל: מדרש "חומת אנך" מהמאה ה-18 לספירה (שמות, פרשת בשלח); ומדרש "תורה תמימה" מהמאה ה-19 (הערות לשיר השירים, פרק א').
22 לפי מ. צ. קדרי (מילון העברית המקראית, 2007: 276).
23 על-פי הבבלי, ביצה ט"ו ע"ב; לפי "שיטה מקובצת" לר' אשכנזי (המאה ה-16). "חדות ה' היא מעוזכם, זה מגדל בניו לתלמוד תורה"; ולפי מדרש "חומת אנך" (נחמיה ט'), שם נאמר: "חדות ה'; שהיא התורה שקבלתם".
24 נחמיה ח' 12-11.
25 מועד יום כיפור, בעשרה בחודש בשביעי, חוזר על עצמו לכל אורך התורה (ראו: ויקרא ט"ז 29, כ"ה 9; ובמדבר כ"ט 7).
26 דרך אגב, מדרש תהילים ד' מגלה כי אותו הדין תקף גם ביחס למועדים אחרים, כגון ראש השנה: "הקב"ה, מה שהסנהדרין של מטה גזרין, הוא מקיים, ואימתי בראש השנה, כשהסנהדרין יושבין ואומרים: נעשה ראש השנה בשני בשבת, או בשלישי בשבת, מיד הקב"ה מושיב שם למעלה סנהדרין של מלאכי השרת... ואותו היום שישראל גזרו הוא יום ראש השנה אף לאלהי יעקב, שהוא מקיים גזירתם, ומסכים על ידם".
27 במהדורות שטיינזלץ לקטע זה בתלמוד, נאמר: "כיון שנודעו דברי ר' יהושע אלה, שלח לו רבן גמליאל: גזרני עליך שתבוא אצלי... ביום הכיפורים שחל להיות לפי חשבונך, שהוא לפי חשבונך אחד עשר בתשרי. הלך ומצאו ר' עקיבא לר' יהושע כשהוא מיצר על שמאלצו הנשיא לחלל את יום הכיפורים לפי חשבונך, אמר לו ר' עקיבא לר' יהושע: יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל בקידוש החודש היהוה עשוי...".
28 משנה תורה, הלכות קידוש החודש, פרק ב'.

29 ר' שמואל: חד אמר פרצוף וחד אמר זנב. בשלמא למ"ד פרצוף, היינו דכתיב: אחור וקדם צרתני, אלא למ"ד זנב מאי אחור וקדם צרתני?"

מהי תנס?

האם היהדות הרבנית עונה להגדרה של כת?

תשאלו כמעט כל רב בישראל ואפילו ברחבי העולם, ואין אחד שלא יזהיר אתכם מפני ה"כת" של היהודים המשיחיים. הם ששים לחזור על המנטרה הזו כאילו אם רק יאמרו אותה מספיק פעמים, יהפוך הדבר למציאות בת-קיימא.

א. מהי כת?

מאיין הם באים? ברור לכל כי ההכפשות באות רובן ככולן ממקור אחד: רבני היהדות המסורתית - יהדות ההלכה. הבה, אם כן, ננסה להפוך את היוצרות בכך שנשיב על שתי שאלות עיקריות: מהי ההגדרה המקובלת לכת? והאם דווקא היהדות הרבנית עונה על הגדרה זו?

כדי להשיב על שאלה זו, מציג אתר "המרכז הישראלי לנפגעי כתות" את ההגדרה של הארגון הקנדי לחקר כתות:

"כת היא קבוצה מניפולטיבית, המנצלת את חבריה ועלולה לגרום להם לנזקים פסיכולוגיים, כלכליים ואף לפגיעה פיזית. הקבוצה מכתובה באופן טוטאלי את אופי ההתנהגות, החשיבה והרגשות של החברים בה. טכניקות שונות של מניפולציות משמשות בה, כדי להפוך מגויס חדש לחבר כת לויאלי, צייתן וכנוע. קבוצות כיתתיות טוענות לקיומו של סטאטוס מיוחד למסגרת התנועתית שלהן או למנהיגן. המעמד המיוחד הזה מעמיד אותן בסתירה לנורמות ולתפיסות החברתיות המקובלות וכן בניגוד לתא המשפחתי ולערכיו. כתות נוהגות להסתיר את אופיין ומטרותיהן האמיתיות מחברים עתידיים, באמצעות פעילות מטעה ומוליכת שולל שנועדה לפתות מגויסים חדשים".

בנוסף, מוצגת באתר הגדרתו של כת על-פי מילון אבן שושן:

"חבורה, סיעה, קבוצת אנשים שהתפלגה או שפרשה מרוב הציבור בשל שוני וניגודים בדעותיה בענייני דת, חברה, וכדומה. כת במובנה

המוכר לנו כיום היא קבוצה סגורה, יותר או פחות, שמנהיגה או מנהיגיה משתמשים בטכניקה הידועה בשם "mind control" (שבי מחשבת, רגשי ורוחני), בתרמית ובשטיפות מוח, כדי לשעבד את חבריה ולנצל את משאביהם. הניצול עשוי להיות כספי, נפשי ואף מיני".

אין סיבה להאמין כי אבן-שושן או "המרכז הישראלי לנפגעי כתות" חשו חיבה יתרה ליהודים המשיחיים³ ולכן אין מניעה להשתמש בהגדרה שהם סיפקו כדי להנחות אותנו בחוקרנו את השאלה השנייה:

ב. האם זרמים ביהדות הרבנית עונים על הגדרה זו?

כדי להשיב על שאלה זו ניערז בשלושה קווים מנחים מההגדרות לכת שלעיל:

1. "הקבוצה מכתובה באופן טוטאלי את אופי ההתנהגות, החשיבה והרגשות של החברים בה".
2. "קבוצות כיתתיות טוענות לקיומו של סטאטוס מיוחד למסגרת התנועתית שלהן או למנהיגן".
3. "מנהיגה או מנהיגיה משתמשים בטכניקה הידועה בשם "mind control" (שבי מחשבת, רגשי ורוחני), בתרמית ובשטיפות מוח, כדי לשעבד את חבריה ולנצל את משאביהם".

הבה נתחיל מהמאפיין הראשון: חשבו בעצמכם, כאשר אתם פוגשים יהודים חרדים, האם לבושם, אורח חייהם וחשיבתם מושפעים ומוכתבים על ידי

3 האתר של המרכז מפרסם את "דו"ח משרד הרווחה לביחית תופעת הכתות בישראל לשנת 2011" ושם, בסעיף 2.3, תוכלו למצוא רמזים ליחס שמקבלים המשיחיים.

לא קשה למצוא לכך דוגמאות, כמו למשל:

1. באתר החרדי של ארגון "יד לאחים" נאמר: "קבוצת היהודים המשיחיים הינה הכת הנוצרית הגדולה ביותר בארץ..."

2. על מנת להביע את סלידתו וזלזולו כלפי היהודים המשיחיים, בחר הרב שלמה אבינר לצטט את פסיקת בג"ץ המשייכת אותם לכת נבדלת מהיהדות.

כמובן כי ניתן להתגונן מפני טענה שטותית זו על ידי ציטוט מכתבי הברית החדשה, שם אנו קוראים בין היתר כיצד מתאר שאל השליח את עברו כחבר לשעבר בכת של הפרושים (הרבנים)¹. באגרתו אל הגלטיים² מתאר שאל את ה"כתות" כדבר שטני (וחלק מרשימת פעלי הבשר יחד עם זנות, עבודת אלילים, כישוף, רצח וכו').

אך בואו לרגע נצא מעמדת המגננה הקבועה אליה אנו נדחפים ונחזיר את השאלה למקורה; ממי סופנים היהודים המשיחיים את רוב ההתקפות והאש? מי הם אלו המכנים אותנו כשייכים לכת?

1 מעשי השליחים כ"ו:5.
2 בריק ה' 20.

הקבוצה אליה הם משתייכים ועל ידי הרב (או האדמו"ר) העומד בראשה? כיצד להתפלל, כיצד להסתפר, כיצד להתלבש, מה לאכול ומה לא לאכול, כיצד והיכן מותר לשבת באוטובוס או ללכת במדרכה, כיצד להתחתן, כיצד לדבר ובאיזו שפה (יידיש או עברית)? שאלות אלו ועוד רבות אחרות מטרידות ומאפיינות את הלך הרוח היומי של הציבור החרדי. האם לדעתכם מתאימים החרדים להגדרתו של אבן שושן: "חבורה, סיעה, קבוצת אנשים שהתפלגה או שפרשה מרוב הציבור בשל שוני וניגודים בדעותיה בענייני דת, חברה, וכדומה"?

בספרו של פרופ' מנחם פרידמן על החברה החרדית (1991: 144), מובא ציטוט מתוך עיקרי התקנות לדיירי שיכון חרדי בירושלים (שגיאיות הכתיב מופיעות במקור):

- א. על המשתתף ומשפחתו ללכת בלבוש צנוע. על הנשאים ללבוש שרולים ארוכים, שמלות ארוכות וגרביים ארוכות.
- ב. האנשים והילדים לא יגדלו בלורית.
- ג. הנשים תגוזזנה את שער ראשן.
- ד. הבנים והבנות יתחנכו אך ורק בבתי חינוך של חרדים וגם בביתם יתחנכו באוויר החינוך.
- ה. על המשתתף למונע שקול זמרת נשים יישמע מחוץ לביתו גם כאשר יקיים שמחה בביתו.
- ו. לא יחזיק בביתו מכשיר רדיו או טלוויזיה.
- ז. לא ישמיע בנגינת תקליטים שיר אפיקורסים או שירת נשים.
- ח. בני המשתכנים לא יביאו לביתם חברים או חברות שאינם מקבלים חינוך חרדי ולא יתחברו עמם. סוף ציטוט!

שימו לב למאפיינים הכיתתיים המובהקים אליהם מתחייבים הדיירים בבניין טרם כניסתם: לבוש מתאים, תספורת מתאימה (ללא בלורית לבנים וקרחת לנשים), קבלת חינוך חרדי בלבד, להימנע משמיעה של שירת נשים, לא להחזיק בבית מכשירי תקשורת, לא לשמוע מוזיקה זולת מוזיקה חרדית, לא להכניס הביתה את מי שאינם חרדים. ואלה מייצגות רק אחוז קטן מאין ספור ההלכות המחייבות את חבריי המגזר החרדי.⁴ האם לדעתכם עונים הקריטריונים האלה על הפרמטר הראשון בהגדרת ה"כת"? דרך אגב, שימו לב שאין קשר בין התקנות המצוינות לעיל לתורת משה (אותה מתיימרים החרדים לשמו...!)

נעבור כעת לבחינת למאפיין השני של כתות - "סטאטוס מיוחד למסגרת התנועתית שלהן או למנהיגן". מהו אפוא היחס אשר מקבלים הרבנים במגזר הדתי-חרדי?

4 רוצים להתעמק באין ספור ההלכות? פתחו את ספר "קיצור שולחן ערוך" (2009) באופן אקראי ותמצאו שמונה עמודים של הלכות ודקדוקים שונים ומשונים, משוללים כל אחיה ממשית בתורת משה (למשל: דין המפליג בספינה, בעמ' 249).

על מנת להתחקות אחר עוצמת כוחם של המנהיגים בציבור הדתי, יש לפנות לבאר ממנה שואבים הם את כוחם - ספרות חז"ל; תשתית זו מהווה את מקור סמכותם, את מקור מרותם ואת מקור השפעתם המכריעה על עיצוב תודעת חסידיהם.

הבה נבחן אפוא מספר מצומצם של אמרות מספרות זו ונראה כיצד מתייחסים הרבנים (סופרים/תלמידי החכמים) אל עצמם: "חביבים דברי סופרים מדברי תורה", "חמורים דברי זקנים מדברי נביאים", משום ש"דברי תורה - יש בהן איסור ויש בהן היתר יש בהן קולין ויש בהן חומרים, אבל דברי סופרים - כולן חמורין הן".⁵ רבי עקיבא לקח זאת צעד נוסף קדימה, כאשר "דרש: [דברים, ו: 13]: 'את ה' אלהיך תירא,

על מנת להתחקות אחר עוצמת כוחם של המנהיגים בציבור הדתי, יש לפנות לבאר ממנה שואבים הם את כוחם - ספרות חז"ל; תשתית זו מהווה את מקור סמכותם, את מקור מרותם ואת מקור השפעתם המכריעה על עיצוב תודעת חסידיהם.

לרבות תלמידי חכמים.⁶ כבר במאות הראשונות לאחר הספירה, החלו מנהיגי הדת להשוות את מעמדם לזה של הקב"ה בכבודו ובעצמו.⁷ וכך, אם "השמים - שמים לה",⁸ הארץ היתה שייכת לרבנים! הם היו המלכים החדשים, "כמאמר החכמים: 'מאן מלכי - רבנו', מי הם המלכים - חכמים".⁹ כל תלמיד שנכנס לבית המדרש, למשל, נצטווה "לכבד את רבו יותר מאשר את אביו",¹⁰ ובנוסף לתרי"ג המצוות הכתובות בתורה, הוסיפו חז"ל כי "מצווה לשמוע דברי חכמים".¹¹ אם תקראו את המאפיין הבא תבינו כי הרבנים לא התלוצצו.

כעת נעבור למאפיין השלישי של כתות: "מנהיגה או מנהיגיה משתמשים בטכניקה הידועה בשם "mind control" (שבי מחשבותי, רגשי רוחני), בתרמית ובשטיפות מוח, כדי לשעבד את חבריה ולצל את משאביהם".

5 ירושלמי, ברכות ה, ב.
6 בבלי, פסחים כ"ב, ע"ב.
7 כתוב: "מורא רבך כמורא שמים" (שם, ד, טו).
8 תהילים, קטו: 16.
9 עדין שטיינזלץ, "מדריך לתלמוד", 2002: 26.
10 משה אברבנל, "החינוך היהודי בתקופת המשנה והתלמוד", 1982: 55-53. יחסים אלו נשמרו גם בתקופת ימי הביניים, כפי שניתן ללמוד מדברי הרמב"ם, שאמר כי "אין לך כבוד גדול מכבוד הרב" ("משנה תורה", הלכות תלמוד תורה, פרק ה, ב).
11 בבלי, יבמות כ, א; ולא רק לשמוע, אלא אף לשתות "בצמא את דבריהם" (אבות, א, ד).

הרבנים לא הסתפקו בהאדרת שמם; הפרופגנדה שלהם עברה לשימוש באיומים ובהפחדה שיטתית של ממש במטרה ברורה לקבוע את מעמדם בתודעת ציבור חסידיהם. הם הטיפו כי "אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו, כבר נאמר למשה בסיני".¹² הם המליצו: "הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים...", ואז איימו: "...והוי זהיר מגחלתן שמא תיכווה, שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף, וכל דבריהם כנחלי אש".¹³ הם לא הסתפקו בזאת וכאמור, הוסיפו כי "כל העובר על דברי סופרים" חייב מיתה.¹⁴ ואף "נידון בצואה רותחת".¹⁶ שהרי דבריהם אינם אלא בבחינת "דברי אלוהים חיים".¹⁷ הם לימדו כי "חמורים דברי זקנים (סופרים) מדברי נביאים".¹⁸ כמוכן שהם לא הסתפקו בזאת, ועל-מנת להבטיח את קיום משנתם, הוסיפו את ההבטחה לפיה "כל השונה הלכות (לומד הלכותיהם של הרבנים) בכל יום, מובטח לו שהוא בן העולם הבא".¹⁹

תנו דעתכם לדברי הרב אליעזר מלמד:²⁰ זהו אדם שאין לו חלק לעולם הבא, והוא מאלה שנקראים אפיקורסים (סנהדרין צ"ט, ע"ב). ואפילו מי שמבזה תלמיד חכם אחר מותו - הוא מאלה החייבים הנידוי (רמב"ם הל' ת"ת ו, יד). "ואמר רב יהודה, אמר רב: כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו" (שבת קי"ט, ע"ב). וכן "אמר רבי יהודה: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר: ויהיו מלעיבים במלאכי האלוהים ובזים דבריו ומתעתעים בניאי... (שם). ושימו לב כיצד מתואר מי שמעז לערער על מעמד המנהיג: "כל החולק על רבו כחולק על השכינה... וכל העושה מריבה עם רבו כעושה עם שכינה... וכל המתרעם על רבו כאילו מתרעם על השכינה... וכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה..." (סנהדרין ק"י, ע"א). הבנתם? לחלוק על הרב, משמע לחלוק על השכינה! ומוכן כי אף אחד לא יעז לעשות זאת...²¹

בוודאי אפשר לשאול מה אפוא עלה בגורלם של אותם אנשים אשר לא היה בכוננתם ללמוד את הלכותיהם של חז"ל או לסור תחת מרות פסיקותיהם. ובכן, אותם "כופרים" זכו לקבל את הכינוי "עם-הארץ"; תחת שם גנאי זה נכללו "כל שיש לו בנים ואינו מגדלן לתורה".²² במילים אחרות,

12 ירושלמי, מסכת פיאה, פרק ב', הלכה ד.
13 משנה, אבות ב' י"ג.
14 "סופר", משמעו "תלמיד חכם" (מדרש "תנא דבי אליהו", פרק א, עמ' ז, למטה בפרוש).
15 בבלי, מסכת עירובין, דף כ"א, ב.
16 "שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת" (בבלי, עירובין כ"א א, ב).
17 שם, דף י"ג, ב.
18 ירושלמי, מסכת ברכות, פרק א', הלכה ד.
19 בבלי, מסכת נידה, דף ע"ג, א. והוסיפו הרבנים ואמרו: "מצוה לשמוע דברי חכמים" (שם, מסכת יבמות, דף כ', א).
20 בלינק הבא:
www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?cat=335&id=6721&q=21
21 הרחבה בנושא, ראו "קיצור שולחן ערוך", סימן קמ"ד.
22 בבלי, מסכת סוטה, דף כ"ב, א.

10 סתירות חדשות בין התושב"ע למדע

1 רבי יהושע בן לוי אמר: "עתידיה רומי שתפול ביד פרס" (**בבלי, יומא** ו' ע"א).
מבחינה היסטורית ברור כי מדובר בנבואת כזב, שהרי רומא לא נפלה ביד פרס.

2 **בתלמוד הבבלי** (**גיטין** ע' ע"א) קבעו החכמים כי "הבא מבית הכסא, אל ישמש מטתו עד שישהה שיעור הליכה של חצי מיל, מפני ששד בית הכסא מלווה עמו, ואם שימש – הוויין [יהיו] לו בנים נכפים (חולים במחלת הנפילה)".
מבחינה מדעית, כמעט מיותר לציין שאין כל ביסוס לכך שיחסי מין לאחר יציאה מהשירותים יובילו להולדת בנים הסובלים ממחלת הנפילה, בשל שד השירותים.

1 ביאור שטיינזלץ.

3 **בתלמוד הבבלי (פסחים** צ"ד ע"ב) נקבע כי בשל תנועת החמה ביחס לכדור הארץ, בימות הקיץ מי המעיינות צוננים ואילו דווקא בעונת החורף מי המעיינות רותחין.
מבחינה מדעית אין ממש בקביעה זו שכן ידוע כי מי המעיינות החמים נותרים רותחים לכל אורך השנה.²

2 פרופ' אריה גראביס, בתוך: גדעון ביגר ואלי שילר (עורכים), אריאל: כתב עת לדיעת ארץ ישראל – טבריה וסביבתה, 1987: 39.

4 **בתלמוד הבבלי** (**בכורות** ו' ע"ב) נדרש רבי שמעון לשאלה מדוע בתורה מופיע הגמל פעמיים (ויקרא י"א ודברים י"ד). תשובתו: "אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה".
מבחינה מדעית, אפילו חסידי האבולוציה האדוקים ביותר לא יטענו כי גמל יכול להיוולד מפרה.

לשיטתם של הרבנים, רק מי שקיבל עליו את מרותם ותמך בהם כספית²³ יציל מהבוז והסטיגמה השלילית הנלוות למונוז.

הנה כמה ציטוטים שיבהירו כמה נמוך הגיע מעמדו של "עם הארץ" בעיני החכמים: "תנו רבנן (אמרו רבנים): ששה דברים נאמרו בעמי הארץ: אין מוסרין להן עדות ואין מקבלין ממנו עדות, ואין מגלין להן סוד, ואין ממנין אותן אפוטרופוס על היתומים, ואין ממנין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה, ואין מתלוין עמהן בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזין על אבידתו;" "אמר רבי אליעזר: עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך"; "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם... ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ. ועל בנוותיהן הוא אומר: ארור שוכב עם כל בהמה"; "שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם (גרועה) יותר משנאה ששונאין אומות העולם את ישראל"; "אמר רבי יוחנן: עם הארץ מותר לקורעו כדג!"²⁴

לסיכום, הרבנים לא רק שנתנו להלכותיהם תוקף תורני קדוש, הם אף הבהירו לעם ישראל כי מי שלא ילמד לפי שיטתם ויתמוך בהם (כספית) צפוי לגנאי, לחרם ולמיתה. לאור כל זאת, חוזרת ועולה השאלה: האם לא די במאפיינים האלה של יהדות ההלכה, הנשלטת על ידי הרבנים, כדי לקבוע כי אין מדובר אלא בסוג של כת לכל דבר ועניין?.. לדעתנו, זו שאלה רטורית! אז בפעם הבאה שהרבנים מכנים את היהודים המשיחיים בשם "כת", יש להעמידם במקומם ולהזכירם את הפתגם התלמודי "קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים" (בבא בתרא ס', ע"ב). מסביר את הביטוי ר' שלמה הלוי: כשאדם מצביע על השני עקב כך שהוא מאשים אותו – אצבע אחת מופנית כלפי הנאשם ו-3 אצבעות כלפי המאשים. לומר – בדוק את עצמך, יתכן ואתה אשם פי 3 במה שאתה מאשים...²⁵ ☆

23 "כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהונו מונכסין, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין" (שם, ברכות, דף י' ב). או: "כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר: כי בצל החכמה בצל הכסף" (שם, פסחים, דף נ"ג, ב). לפי מסכת כתובות ק"א, ע"ב, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא (מסחר) לתלמידי חכמים, והמהנה לתלמידי חכמים מונכסין, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה. וכן פסק הרמב"ם (הלכות דעות פ"ו ה"ב): "מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם... לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בתלמידי חכם וישא בתו לתלמיד חכם ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכם ולהתחבר להן בכל מיני חבר שנאמר ולדבקה בו... למרות מעלות של העושה פרקמטיא לת"ח, אינו משתווה לתלמיד חכם עצמו: "כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ולמהנה תלמידי חכם מונכסין. אבל תלמידי חכמים עצמן – עין לא ראתה אלהים וזולתן" (סנהדרין צט ע"א). אולם בשו"ע (יו"ד רמ"א) כתב הרמ"א: "ויכול אדם להתנות עם חבריו שהוא יעסקו בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר" – משמע ששכרו של המפרנס זהו לשכרו של הת"ח.

24 בבלי, מסכת פסחים, דף מ"ט, ב. <http://dvar-tora.co.il/mamr.aspx?id=695> 25

בתלמוד הבבלי (בבא בתרא ע"ד ע"ב)
 נאמר כי מוצאו של נהר הירדן במערת בניאס (פיימס) וסופו בפיו של לויטן: "ירדן יוצא ממערת פמייס, ומהלך בימה של סיבכי (אגם החולה) ובימה של טבריא (ים כנרת), ומתגלגל ויורד לים הגדול, ומתגלגל ויורד משם עד שהוא מגיע לפיו של לויטן" (ביאור שטיינזלץ).

מבחינה טופוגרפית, סותר התלמוד את המדע פעמיים:

א - מוצאו של הירדן בשלושה נחלים (שניר, דן וחרמון-בניאס) ולא באחד בלבד;

ב - סופו של הירדן אינו בפיו של לויטן אלא בים המלח.¹

1 לב פישלון (עורך), החי והצומח של ארץ-ישראל: אנציקלופדיה שימושית מאוירת - כרך 4 החיים במים, 1996: 253-255.

חכמי התלמוד קבעו כי כל שבעת העצים המצוינים בישעיהו מ"א 19 שייכים למשפחת הארזים: "אמר רבה בר הונא: עשרה מיני ארזים הם, שנאמר: 'אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן

אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו' (ישעיהו מא, יט), ששבעה עצים המנויים בפסוק זה כולם קרויים ארזים, והוסיפו עוד עליהם שלושה מינים אחרים" (**בבלי**, **תענית** כ"ה ע"ב. ביאור שטיינזלץ).² **מבחינה בוטנית**, ידוע כי השיטה וההדס אינן ממשפחת הארזים; השיטה שייכת למשפחת ה-Acacia, המונה כ- 750 מני עצים ושיחים;³ וההדס אינה עץ, אלא שיח נמוך וריחני בעל עלים משולשים (לפי ההלכה ההדס הוא אחד מארבעת המינים המכונה "עץ-עבות").⁴

2 מופיע עוד בבבא בתרא פ' ע"ב; בסוכה ל"ז ע"א; ובראש השנה כ"ג ע"א.
 3 מדינה לבנה (עורך), החי והצומח של ארץ-ישראל: אנציקלופדיה שימושית מאוירת - כרך 10 - צמחים בעלי פרחים א', רעננה, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 1982: 141.
 4 שמואל אחיטוב (עורך), מקרא לישראל: פירוש מדעי למקרא - ישעיה מ-מח, בהוצאת: האוניברסיטה העברית בירושלים עם עובד י"ל מאגנס, 2008: 131.

רבי יהודה (בבלי, ברכות מ' ע"א)
 קבע כי פרי עץ הדעת היה חיטה, "שגם עכשו מוסיפה החיטה דעת, שאין התינוק יודע לקרות "אבא" ו"אמא" עד שיטעום טעם דגן, והרי שיש בחיטה מן המוסיף דעת" (ביאור שטיינזלץ).

מבחינה מדעית אין כל הוכחה לכך שאכילת חיטה מוסיפה דעת ואין אחיזה במציאות לטענה כי תינוקות יודעים לקרוא "אבא" ו"אמא" רק לאחר שטעמו חיטה.

בתלמוד הבבלי (מגילה ט' ע"א) נאמר כי בתרגום השבעים כתוב: "אלהים ברא בראשית", במקום "בראשית ברא אלהים" (בראשית א' 1).

טענה זו סותרת את **המצאים בשטח**, שכן בנוסח היווני של תרגום השבעים כתוב: ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς כמו דהיינו: 'בראשית ברא אלהים' (בדיוק כמו נוסח המסורה, ולא כפי שנטען בתלמוד).

בתלמוד הבבלי (זבחים נ"ד ע"ב)
 נאמר שארץ ישראל גבוהה יותר מכל הארצות בעולם ומיקומו של בית המקדש גבוה מכל מקום אחר בארץ. **מבחינה טופוגרפית**, ידוע כי, **א** - יש מדינות גבוהות יותר מישראל; **ב** - ישנם בארץ מקומות גבוהים יותר מבית המקדש.

בתלמוד הבבלי (חגיגה י"ב ע"ב)
 אומרים חז"ל כי כדור הארץ עומד על תריסר עמודים. חכמים אחרים טענו: שבעה בלבד! **מבחינה אסטרונומית** ידוע כי הארץ אינה נשענת על עמודים, וכפי שכתב רש"י: כדור הארץ עומד "באוויר על חוזק זרועותיו של הקב"ה" (בפרשנותו של איוב כ"ו 1).

20 מחלוקות פנימיות בתושב"ע

המעידות עד כמה מגוון הרעיון שתורת הפרושים ניתנה מאת אלוהים

לדעתו, שגה הרמב"ם בהשמטתו, קבע: "שנצטוונו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו..."³ גם הפרשן אבן עזרא גרס כי הסכום הכולל של תרי"ג מצוות נראה לו מלאכותי ובלתי סביר.⁴ הרמב"ן אף העלה תהיות בנוגע לשיטה בה נהג רבי שמלאי מהתלמוד כאשר מנה את מצוות התורה; ואם לא די בכך, התקיף הרמב"ן את הרמב"ם בטענה שניסה לכפות סדר על חוסר השיטתיות שבתלמוד, כאשר ארגן את המצוות ברשימה אחת קוהרנטית.⁵

מדרש במדבר רבה (פרשה ב') מתאר את מחלוקתם של רבי יצחק ורבי חיאל בשאלה האם אלעזר ואיתמר שרתו בכהונה לפני או אחרי מות אהרון אביהם; "רַבִּי יִצְחָק אָמַר בְּחַיֵּינוּ, רַבִּי חִיָּא בְּרַבָּא אָמַר בְּמוֹתוֹ".

כלשהו בכל תפילה!¹ ברם ההלכה הרבנית טופחת על פניה של המשנה וסותרת אותה לגמרי, שהרי ע"פ ההלכה חובה להתפלל מנוסח קבוע (הסידור), בזמנים קבועים (שחרית, מנחה, ערבית), במקום קבוע (בית הכנסת) ובמניין שאינו פחות מעשרה איש.²

בהקדמה לספרו "משנה תורה" עורך הרמב"ם רשימה מסודרת ומחושבת של תרי"ג מצוות התורה: 248 מצוות "עשה" ו- 365 מצוות "לא-תעשה". למרות הסדר והמחשבה הרבים שהשקיע הרמב"ם, חלק עליו הרמב"ן וטען כי רשימתו לוקה בחסר בגין השמטתו של מספר מצוות עשה. וכך מסביר הרב אהרן ליכטנשטיין: "לגבי ברכות התורה נחלקו ראשונים. בין הסוברים כי חובתן מדאורייתא, המפורסם הנו ללא ספק הרמב"ן, אשר בבואו להציג רשימת מצוות עשה אשר

הרבנים נחלקו וסתרו זה את זה בפרשנות לבראשית כ"א 9: "וַיִּתְּךָ שָׁרָה אֶת־בְּנֵי־הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק"; ר' עקיבא דרש: "אין צחוק האמור כאן אלא עבודת כוכבים"; ר' אליעזר טען: "אין צחוק האמור כאן אלא גילוי עריות"; ר' ישמעאל אמר "אין לשון צחוק אלא שפיכות דמים"; ר' שמעון בר-יוחאי קבע: "אין צחוק האמור כאן אלא לענין ירושה" (תוספתא, סוטה ו'). שמתם לב? לא רק שכל אחד טוען לפירוש אחר, אלא שכל אחד מהם בטוח שרק פרשנותו נכונה.

במשנה נטען: "אל תעש תפילתך קבע, אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא" (מסכת אבות ב'). בתלמוד הסבירו את המונח "תפילתך קבע" באופן זה: "כל שאינו יכול לחדש בה דבר" (בבלי, ברכות כ"ט ע"ב). דהיינו, לפי האמוראים "ההתנגדות היא בעיקר לניסוח קבוע של התפילה, והדרישה מן המתפלל היא "לחדש בה דבר", או לפחות להיות מסוגל לחדש דבר

3 בתוך: אהרן ליכטנשטיין, בתוך: אמנון בזק (עורך), "על דרך האבות: שלושים שנה למללית יעקב הרצוג - קובץ מאמרים בנושאי תורה וחינוך", 2001: 16.
4 אברהם אבן עזרא, יסוד מורא וסוד תורה, בעריכת יוסף כהן ואוריאל סימון, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2007: 91.
5 ליאון וינר דאו, ובלכתך בדרך: תאוריה של ההלכה על בסיס משנתו של פראנץ רונצווייג, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 2017: 178.

1 פרום' חנואל מאק, תפילה ותפילות, 2008: 12.
2 בבלי, ברכות ו' ע"א-ב; הרמב"ם, משנה תורה, הלכות תפילה א'; ראו עוד בספרו של פרום' חנואל מאק, 2008: 14, 54, 112; ובספרם של מ. לורברבוים, מ. וולצר, נ. זהר וי. לורברבוים, "המסורת הפוליטית היהודית" - כרך א: מסכות, 2007: 258.

ה. בתלמוד הבבלי (תענית ט' ע"ב) מתוארת מחלוקת בין ר' אליעזר לר' יהושע; ר' אליעזר טען כי מקור הגשמים הוא מן העננים אשר עולים ממי האוקיינוס: "כל העולם כולו ממימי אוקיינוס הוא שותה"; ר' יהושע התנגד וטבר כי העבים אמנם עולים מן הים, אלא "שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר". כלומר לדידו, עולים העננים ריקים כחבית ומתמלאים בשמים מהמים העליונים.

ו. בתלמוד הבבלי (ראש השנה י"א ע"א) נחלקו החכמים בעניין מועד בריאת העולם; ר' אליעזר טען כי בחודש "תשרי נברא העולם"; ר' יהושע טען "שבניסן נברא העולם". מעניין כי מסקנותיהם נמצאו הפוכות למרות ששניהם התבססו על תיאור בריאת הצמחייה מבראשית א' 11-12.

ז. בבבלי (קידושין ל"ו ע"א)⁶ נחלקו התנאים בשאלה האם הזיקה של ישראל לאלהים תלויה בהתנהגותם;⁷ ר' יהודה טען: "בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם, קרויים בנים; [אם] אין אתם נוהגים מנהג בנים, אין אתם קרויים בנים"; ר' מאיר סבר אחרת: "בין כך ובין כך אתם קרויים בנים".

ח. במדרש איכה רבה (פרשה ג') מתגלה מחלוקת בין ר' שמואל בר נחמן לבין רב ענן, לגבי תדירות פתיחת שערי התפילה בשמים: "מה מקנה ז' - פְּעָמִים פְּתוּחָה פְּעָמִים נְעוּלָה, כְּפִי שְׁעָרֵי תְּפִלָּה - פְּעָמִים נְעוּלִים פְּעָמִים פְּתוּחִין. אֲבָל הֵימָּה הַזֶּה לְעוֹלָם פְּתוּחָה, כְּפִי שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה לְעוֹלָם פְּתוּחִין. אִמֵּר רַב עֲנָן: אִךְ שְׁעָרֵי תְּפִלָּה - אֵינָן נְנַעְלִים לְעוֹלָם".

ט. בבבלי (יבמות מ"ו ע"א-ב) נחלקו החכמים בנושא הקריטריונים לגיוה: "לדעת ר' אליעזר, מל ולא טבל - הרי זה גה ולדעת ר' יהושע, טבל ולא מל - הרי זה גה"⁸.

י. בבבלי (בבא קמא פ"ד ע"א) מתגלה מחלוקת בנוגע לפירוש ההלכתי הנוכח של מצוות "עין תחת עין" (שמות כ"א); ויקרא כ"ז; דברים י"ט). חכמים סברו כי הכוונה לממוך; ר' אליעזר טען כי יש לקחת את המצווה באופן מילולי: "עין תחת עין ממש".

יא. במדרש במדבר רבה (פרשה א') נאמר כי הפסוק "כָּל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פִּינְיָמָה" (תהלים מ"ה 14) מדבר על משה ו/או על אהרן. אך במדרש רות רבה (פרשה ד') ובספר "פלא יועץ" (ד"ה): נאמר כי אותו פסוק בדיוק אינו מדבר אלא על כל אישה נשואה באשר היא.

יב. המשנה (מסכת שבת פרק ז') מונה 39 אבות מלאכות האסורות בשבת ושתיים מהן נקראות "המולחו" (כלומר: להמליח) ו"המעבדו" (כלומר: לעבד). אך הגמרא⁹ והרמב"ם¹⁰ טופחים על פניה של המשנה וטוענים כי "המולחו והמעבדו" אינן שתי מלאכות שונות אלא היינו הך, מפני שמליחת העור היא סוג של עיבוד. לפיכך הם הוסיפו, יש להוציא אחת מהן מהרשימה ולהכניס במקומה את מלאכת השרטוט.¹¹

יג. במשנה (סנהדרין פרק י') התווכחו חז"ל למי יש ולמי אין חלק לעולם הבא; חכמים אומרים: "שלושה מלכים... אין להם חלק לעולם הבא... ירובעם, ואחאב, ומנשה". רבי יהודה חלק עליהם וקבע: "מנשה, יש לו חלק לעולם הבא".

יד. התלמוד הבבלי (שבת נ"ה ע"א) מביא את דבריו של רבי אמי, שקבע: "אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון". אך בהמשך, טופחת הגמרא על פניו של ר' אמי ודבריו נדחים (שם, ע"ב).¹²

טו. במשנה (כלאים ו') נחלקו הרבנים בשאלה מהי ההגדרה הנוכחית של "אילן סרק": "איזה הוא אילן סרק? כל שאינו עושה פירות. רבי מאיר אומר: הכול אילן סרק, חוץ מן הזית והתאנה. רבי יוסי אומר: כל שאין כמוהו נוטעין שדות שלמות, הרי זה אילן סרק".

טז. מתוך מדרש שמות רבה (פרשת כי תשא) משתמע כי חלקים מהתורה כתב משה על-פי הבנתו ולא-דווקא כפי שהכתיב לו הקב"ה מן השמיים.¹³ בניגוד לכך, בתלמוד הבבלי (סנהדרין צ"ט ע"א) נאמר כי אין חלק בעולם הבא לזה "האומר אין תורה מן השמים; ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו". כלומר, בניגוד לשיטת המדרש, בתלמוד נאמר כי אפיקורס הוא מי שאומר אפילו על פסוק אחד שאינו מן השמים. שתי דעות אלה סותרות האחת את רעותה ו"משקפות שתי

עמדות שונות מאוד זו מזו".¹⁴ מכל-מקום, כתבי חז"ל מפגינים בעניין זה מחלוקת בנוגע לאופן בו נכתבה התורה: "האם הקב"ה הכתיב למשה את כל התורה, מתחילתה ועד סופה, מילה במילה, או שמא למשה היה תפקיד של עורך או אולי אפילו של מנסח של התכנים שאותם קיבל מאת ה'".¹⁵

יז. במדרש הלכה "ספרי" (פסקה קי"ב) נאמר כי שמיטה משמטת כספים ושנת היובל אינה משמטת. הרמב"ם חזק דעה זאת באומר "שהשביעית משמטת כספים, ואין היובל משמיט כספים" (משנה תורה, הלכות שמיטה י'). אולם בניגוד לדעתם, בתלמוד הירושלמי (ראש השנה, דף יז,א, פרק ג הלכה ה גמרא), נאמר כי שנת היובל דווקא כן משמטת כספים.¹⁶

יח. בתלמוד הבבלי (בבא בתרא ט"ו ע"א) נפרשת מחלוקת בקשר לזהותו של מחבר שמונת הפסוקים האחרונים בתורה (דברים ל"ד 5-12). דעה אחת טוענת כי יהושע בן-נון כתבם; ר' שמעון ייצג דעה שונה בתכלית ולפיה משה בעצמו כתב זאת: "עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע".

יט. מחלוקת לגבי כוונת הביטוי "אור יְקָרוֹת יְקָפְאוֹן" (זכריה י"ד 6): "מאי יקרות וקפאוון? א"ר אלעזר: זה אור שיקר בעולם הזה וקפוי לעולם הבא; ר' יוחנן אמה אלו נגעים ואהלות שיקרין הן בעוה"ז וקפויין הן לעולם הבא; ור' יהושע בן לוי אמה אלו בני אדם שיקרין הן בעולם הזה וקפויין הן לעולם הבא" (בבלי פסחים נ' ע"א). מעניין, אחד אומר 'אור', השני טוען 'נגעים' והשלישי 'בני אדם'.

כ. בתלמוד הבבלי (סנהדרין ס"ד ע"ב) מתגלה מחלוקת בין ר' עקיבא לר' ישמעאל בנוגע לפירוש הנוכח לספר במדבר ט"ו 31; ר' עקיבא דרש: 'הכרת' - בעולם הזה, 'תכרת' - לעולם הבא... אולם ר' ישמעאל דחה זאת, שכן "דברה תורה כלשון בני אדם". הרב אמנון בזק מציין כי "מחלוקת זו נוגעת לדרכי המדרש באופן כללי: בעוד שר' עקיבא נתן לדרשנות נרחבת, הרי שר' ישמעאל נצמד בדרשותיו הרבה יותר לפשוטו של מקרא".¹⁷

14 שם, עמ' 40.

15 שם, עמ' 48.

16 ראו דיון נרחב בנושא במאמרו של פרופ' יצחק דב גילת, בתוך: ישראל צבי גילת וישראל משה תא-שמע (עורכים), "יד לגילת: אסופת מאמרים של יצחק דב גילת", 2002: 117-118.

17 הרב אמנון בזק, "עד היום הזה", 2013: 350 (בהערת שוליים מס' 3).

9 בבלי, שבת ע"ה ע"ב.

10 בביאור להלכות שבת פרק ז'.

11 יש לציין כי הרמב"ם אף מרחיק לכת באומר כי התנא אשר כתב את המשנה הזו פשע בעשותו כן: "ופשע התנא בזכירתה בשעת הכתיבה ושם אותה מענייני כותב".

12 ראו גם: פרופ' ישעיהו נבנצל, "איש תם וישר: לימוד ועיון בספר איוב", 2008: 18 (בהערת השוליים, למטה).
13 הרב אמנון בזק, "עד היום הזה", 2013: 39.

6 ראו גם בבבלי, יומא נ"ז ע"ב.

7 הרב אהרן ליכטנשטיין, בתוך: פרופ' אמנון בזק, "על דרך האבות: שלושים שנה למלכת יעקב הרצוג - קובץ מאמרים בנושא תורה וחינוך", 2001: 26.

8 מנחם שטרן, ישעיהו גפני ואהרן אופנהיימר, יהודים ויהדות בימי בית שני, המשנה והתלמוד, 1993: 322.

